

Универзитет у Новом Саду
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Приручник за припрему полагања пријемног испита из српског језика

Нови Сад, 2023. година

САДРЖАЈ

I. ИСТОРИЈА ЈЕЗИКА СА ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈОМ	4
Развој језика до XIX века.....	4
Даљи развој језика, писма и правописа (XIX век)	5
Дијалекти.....	7
II. ФОНЕТИКА И МОРФОФОНОЛОГИЈА.....	8
Фонетика	8
Подела гласова према звучности	8
Сонанти (гласници)	8
Прави (шумни) сугласници	8
Приказ сугласника и гласника (сонаната) у српском језику	9
Слог и подела речи на слоге	9
Акцентски систем српског стандардног језика	11
Клитике.....	11
Морфофонологија.....	12
III. МОРФОЛОГИЈА У УЖЕМ СМISЛУ	21
Врсте речи	21
Именице.....	21
Придеви	24
Заменице.....	26
Бројеви.....	28
Глаголи	30
Непроменљиве врсте речи	34
IV. МОРФОЛОГИЈА У ШИРЕМ СМISЛУ	37
Творба речи	37
Речи по постанку	37
Најважнији начини грађења речи у српском језику.....	37
Лексикологија	39
Типови лексичких значења речи.....	39
Лексика по саставу и сфери употребе	40
Фразеологизми.....	41
V. СИНТАКСА	43
Комуникативна (реченица у ширем смислу) и предикатска (реченица у ужем смислу) реченица	43
Пунозначне и помоћне речи	44
Синтагма.....	45
Основне конструкције предикатске реченице	46
Реченични чланови.....	47
Падежни систем са синтаксичком функцијом.....	49
Посебни типови предикатских реченица	50
Систем зависних реченица	51
Врсте и подврсте зависносложених реченица	52
Напоредне (координативне) конструкције.....	54
Врсте напоредног односа међу независним реченицама.....	54
Напоредни односи међу конституентским јединицама.....	55
Синтакса глаголских облика	55
Нелични глаголски облици.....	56
VI. ПРАВОПИС	58
Писање великог слова	58
Интерпункцијски знаци	59

Скраћенице.....	61
Мерне и опште међународне скраћенице	61
Верзалне скраћенице (акроними)	62
Слободно или програмирано скраћивање.....	62

I. ИСТОРИЈА ЈЕЗИКА СА ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈОМ

Развој језика до XIX века

Већина европских језика чини **индоевропску језичку заједницу**, а сви ти језици развили су се из јединственог језика **праиндоевропског**. Први језик свих Словена је **прасловенски**, а из њега су развиле **породице словенских језика**.

Словенски језици:

- **јужнословенски језици**
 - српски
 - хрватски
 - македонски
 - бугарски
 - словеначки
 - старословенски (изумрли језик);
- **западнословенски језици**
 - чешки
 - пољски
 - словачки
 - лужичкосрпски (горњи и доњи);
- **источнословенски језици**
 - руски
 - белоруски
 - украјински

863. година (IX век):

- **Ћирило и Методије** (Солунска браћа) долазе у Моравску и ова година се узима као година када су **Словени примили писменост**.
- **Глагољица** → **прво словенско писмо**, саставио Ћирило по угледу на грчко писмо; а назив писма од глагола „глагољати” = **говорити**.
- **Старословенски језик** → Ћирило и Методије су створили **први књижевни језик свих Словена – старословенски језик**. Старословенски језик био је четврти језик на коме се могло читати *Свето писмо*, после хебрејског, грчког и латинског. Њиме се богослужило, писало и преводило, **али се није говорило**. У употреби је од настанка – друга половина IX века до почетка XII века.

Крај IX века – почетак X века = друго словенско писмо = **ћирилица**, настала по угледу на свечано (уницијално) грчко писмо. Аутори ученици Ћирила и Методија, **назив по учитељу Ћирилу**.

Црноризац Храбар (крајем IX и почетком X века) написао је **прву филолошку расправу на старословенском језику, ћирилицом – Слово о писменима**, која говори о значају глагољице и раду Ћирила и Методија.

Редакције (рецензије) → сви преписи (ручно умножавање књига) садрже извесне промене које су својствене ономе ко их је преписивао. Тако су настале редакције –

рецензије (или измене) старословенског језика. Све редакције старословенског језика (руска, српска, хрватска, чешка) у науци су познате под именом **црквенословенски језик**.

Српскословенски језик (српска редакција старословенског језика) → први књижевни језик Срба који је у употреби од краја XII до прве половине XVIII века. Он се развијао и богатио у складу са развојем и јачањем српске средњовековне државе. Целокупна средњовековна српска књижевност написана је српскословенским језиком.

Најзначајнији писани споменици српскословенског и народног језика:

- **Мирослављево јеванђеље** – најстарији сачувани споменик писан српскословенским језиком (првим српским књижевним језиком), ћирилицом, настало крајем XII века.
- **Повеља Кулина бана** (крај XII века) – најстарији српски споменик писан народним језиком.
- **Душанов законик** – најзначајнији правни документ писан ћирилицом на народном језику са примесама српскословенског језика, који је настао 1349. године (XIV век).

1690. година – Велика сеоба Срба под вођством патријарха Арсенија III Чарнојевића на просторе данашње Војводине и јужне Угарске (Мађарске). Да би сачували своје национално обележје, Срби поново обнављају и ојачавају везе са православном Русијом. У то време Русијом је владао цар Петар Велики. На позив српског митрополита **1726.** године у Сремске Карловце стиже руски учитељ **Максим Суворов** и оснива **Славјанску школу**, а године **1733.** у Карловце долази такође руски учитељ **Емануел Козачински** и отвара **Латинску школу**.

У првој половини XVIII века доласком руских учитеља почиње нова фаза у развоју српског језика, позната као фаза **рускословенског језика**. Овај језик брзо потискује дотадашњи српскословенски и постаје књижевни језик српских писаца: **Јована Рајића** *Историја разних словенских народа* и **Захарија Орфелина** *Горестни плач*.

Крајем XVIII века рускословенски језик је потпуно потиснут, а уместо њега се, у књижевности и науци, **употребљава славеносрпски језик**. Рускословенски језик се одржао у Српској православној цркви. Овај језик, уз неке мање измене, има и данас функцију богослужбеног језика.

Славеносрпски језик настао је мешањем рускословенског и српског народног језика и у употреби је био од друге половине XVIII века до првих деценија XIX века. **Захарије Орфелин** је први почео да пише славеносрпским језиком и **1768. године** објавио је прво дело на овом језику **Славеносрпски магазин** – први српски часопис, објављен у Венецији. Овим језик писали су још и Павле Соларић, Доситеј Обрадовић, Јован Стерија Поповић, Милован Видаковић.

Даљи развој језика, писма и правописа (XIX век)

Сава Мркаљ → почетком 19. века, **1810.** пише свој кратки спис **Сало дебелого јера либо азбукопротрес** – залажући се за реформу ћирилице и изbacивање непотребних слова. Мркаљевим идејама оштро се супротставила Црква. Мркаљ је од постојећих 48 слова одбацио 20 и, својим реформаторским радом, припремио терен Вуку Караџићу.

Мркаљева реформа заснована је на принципу *један глас једно слово* – на Аделунговом правилу *пиши као што говориш*.

Доситеј Обрадовић је такође био Вуков претходник који је велики део свога живота посветио борби за увођење народног језика у књижевност, а своје идеје изложио је у програмском тексту *Писмо љубезном Харалампију*.

Вук Стефановић Караџић (1787–1864) :

- **1814. године:** *Писменица србскога језика по говору простог народа написана* = прва штампана граматика српског језика, написана Мркаљевом реформисаном азбуком;
- **1818. године:** *Српски рјечник* (прво издање) са граматиком – **први пут користи своју реформисану азбуку** и нови правопис. Садржи око **26.000 речи** које су преведене на немачки и латински језик, **сарадник Јернеј Копитар**. Уводи слова **Ј** (преузео из латинице), **Љ, Њ, Џ, Ћ, Ћ**;
- **1836. године:** **уводи глас Х у иницијални** (почетни) **положај** и објављује *Српске народне пословице*.
- **1847. година:** сматра се годином **незваничне победе Вукове реформе** – појављују се четири дела штампана Вуковом реформисаном ћирилицом на народном језику:
 1. Бранко Радичевић *Песме*
 2. Петар Петровић Његош *Горски вијенац*
 3. Ђуро Даничић *Рат за српски језик и правопис* (филолошка расправа којом је одбрањена Вукова реформа)
 4. Вук Стефановић Караџић превод *Новог завјета*
 Те **1847. године** показано је да се **народним језиком могу писати поезија, мисаона, филозофска дела, као и научне расправе**.
- **1850. године:** **Бечки књижевни договор** између Хрвата и Срба о заједничком књижевном језику – узет је источнохерцеговачки дијалекат (говор) (и)јекавског изговора
- **1852. године:** *Српски рјечник* – друго издање са око 47.000 речи (46.996), а Вуков сарадник је Ђуро Даничић
- **1864. године:** **Вук умире у Бечу**
- **1868. године:** **званично прихваћена Вукова реформа језика и правописа**.

Хронолошки развој српског језика до 19. века	
СТАРΟΣЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК – први књижевни језик свих Словена; од IX до XII века.	Паралелно са развој свих наведених језика постојао је и развијао се НАРОДНИ ЈЕЗИК који ће у XIX веку постати основица стандардног (књижевног) српског језика.
СРПСКОСЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК – први књижевни језик код Срба, српска редакција старословенског језика; од XII до прве половине XVIII века.	
РУСКОСЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК – руска редакција старословенског језика, и данас је то званични језик српске православне цркве; прва половина XVIII века	
СЛАВЕНОСРПСКИ ЈЕЗИК – настао мешањем рускословенског и народног језика; од друге половине XVIII века до првих деценија XIX века	

Дијалекти

Дијалекат је говор неког подручја који се својим особинама (гласови, акценат, падежи, облик речи) разликује од других говора истог језика, али разликује се и од стандардног језика.

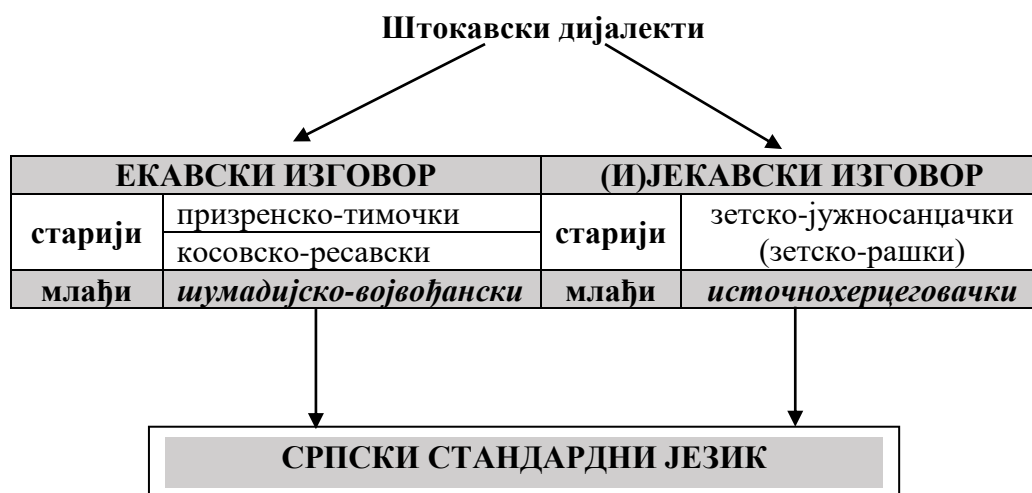
Штокавско наречје има **три различита изговора** гласа *јат* (Ѣ).

Ѣ (јат)	е – екавски изговор	<i>дете, свет, деда</i>
	(и)је – (и)јекавски изговор	<i>дијете, свијет, дјед</i>
	и – икавски	<i>дите, свит, дида</i>

Замена гласа Ѣ (јат) у екавском и (и)јекавском стоји у следећем односу:

- а) **ДУГО Е** у екавском изговору = **ИЈЕ** у (и)јекавском изговору
(дете – дијете, реч – ријеч, цвет – цвијет, млеко – млијеко, песак – пијесак...)
- б) **КРАТКО Е** у екавском изговору = **ЈЕ** у (и)јекавском изговору
(деца – дјеца, песма – пјесма, дело – дјело, девојка – дјевојка, летети – летјети...)
- **сонанти Л и Н** јотују се **испред кратког акцента**
Л → **Љ** = *лето – љето, лепота – љепота, колено – кољено*
Н → **Њ** = *поцрнети – поцрњети, нега – њега, Немачка – Њемачка*

У српском стандардном језику **равноправно су прихваћени екавски и (и)јекавски изговор**. Икавски изговор није прихваћен као стандардни, а користе га Буњевци на северу Војводине (околина Суботице).

За основицу књижевног (стандардног) језика узети су **млађи дијалекти шумадијско-војвођански и источнохерцеговачки** са два равноправна изговора екавски и (и)јекавски.

II. ФОНЕТИКА И МОРФОФОНОЛОГИЈА

Фонетика

Фонетика је научна дисциплина у оквиру лингвистике која проучава настанак гласова, начин њиховог изговора и звучање. **Њена основна јединица је глас.** Српски језик има **30 гласова = 30 слова**, сваком гласу одговора једна графичка ознака, тј. графема (слово) – фонетски принцип.

Подела гласова:

1. Самогласници (вокали) = 5 = А, Е, И, О, У
 - настају треперењем гласних жица = чисти тонови = изразито звучни гласови
 - носиоци су слога (*ли-ва-да*, *у-чи-о-ни-ца*) и акцента у речи (*на-го-ва́-ра-ти*)
2. Сугласници (консонанти) = 25 гласова који се деле на :
 - а) прави (шумни) консонанти = 17 гласова: Б, П, Д, Т, Г, К, Ф, З, С, Ж, Ш, Х, Ц, Џ, Ђ, Ч, Ћ
 - б) сонанти (гласници) = 8 гласова: В, Р, Л, Ј, Љ, М, Н, Њ

Подела гласова према звучности

Звучни:

- сви вокали: А, Е, О, И, У (5)
- сви сонанти: М, Љ, Р, В, Ј, Л, Н, Њ (8)
- консонанти: 7 звучних: Б, Д, Ђ, Ж, З, Џ, Г

Безвучни: 10 консонаната: П, Т, Ћ, Ш, С, Ч, К, Ф, Х, Ц

- консонанти Ф, Х, Ц – немају своје звучне парњаке

Напомена: у нашем језику има **20 звучних** и **10 безвучних** гласова.

Подела сугласника (правих – шумних) по звучности:

Звучни	Б	Д	Ђ	Ж	З	Џ	Г	–	–	–
Безвучни	П	Т	Ћ	Ш	С	Ч	К	Ф	Х	Ц

Сонанти (гласници)

Сонанти су гласови при чијем изговору гласне жице трепере и зато су **звучни гласови**, а ваздушна струја у усној шупљини наилази на делимичну препреку и зато су они **локализовани гласови**. Сонанти су: **в, р, л, љ, м, н, њ, ј**. По месту изговора сонанти се деле:

- уснено-зубни: **в**;
- алвеоларни: **р, л, н**;
- предњонепчани: **ј, љ, њ**;
- уснени: **м**.

Према **начину изговора** постоје само назални (носни) сонанти: **м, н, њ**.

Прави (шумни) сугласници

Приликом изговора правих сугласника препрека ваздушној струји је таква да се ствара јак **шум**. Они се могу поделити по:

- (а) месту **настанка** у говорном апарату на коме се препрека ствара,

(б) **начину стварања препреке и**

(в) **звучности.**

Према месту изговора шумни сугласници деле се на:

- уснене (лабијалне): **б, п, ф** (**б, п** = двоуснени, а **ф** = уснено-зубни)
- зубне (денталне): **д, т, з, с, ц**
- предњонепчане (палаталне): **ђ, њ, ч, џ, ж, ш** (меки = **ђ, њ** и тврди **ч, џ, ж, ш**),
- задњонепчане (веларне): **к, г, х.**

Према начину изговора шумни сугласници се деле на:

- експлозивне (праскаве): **б, п, д, т, г, к**
- фрикативне (струјне): **з, с, ж, ш, ф, х**
- африкате (сливене): **ђ, њ, џ, ч, ц**

Приказ сугласника и гласника (сонаната) у српском језику

Према месту изговора - настанка (локализација гласова)

Назив	Сугласници
1. Уснени	Б, П, В, Ф, М
2. Дентали (зубни)	З, Д, Т, С, Ц
3. Предњонепчани (палатали)	Ј, Љ, Њ, Ћ, Ђ, Ч, Џ, Ж, Ш
4. Задњонепчани (велари)	К, Г, Х
5. Надзубни (алвеоларни, језични)	Р, Л, Н

Према начину настанка

1. Експлозивни (пловиви, праскави)	К, Г, Д, Т, П, Б
2. Фрикативни (струјни, тесначни)	С, З, Ш, Ж, Ф, Х
3. Африкате (сливени)	Ђ, Ч, Џ, Ч, Ђ
4. Носни (назални)	М, Н, Њ

Слог и подела речи на слоге

Са гледишта артикулације гласова, говорни ланац се дели на слоге. Слог је скуп гласова изговорен једним артикулационим покретом. Пример: у речи *учионица* имамо пет артикулационих покрета (пет самогласника): *у-чи-о-ни-ца*. Самогласник је најчешће носилац слога, он и сам може сачињавати цео слог, што се види из претходног примера са самогласницима *у* и *о*. Слогови могу бити **отворени** (ако се завршавају самогласником) и **затворени** (ако се завршавају сугласником). Примери:

- отворен слог: *ли-ва-да, а-ви-о-ни,*
- затворен слог: *ин-ва-лид, под-јед-нак.*

Слогови могу бити **дуги (гр̑д)** или **кратки (гр̑д)**, као и **наглашени** и **ненаглашени** у зависности да ли је вокал – носилац слога наглашен или не. Пример: у речи *рука* први слог је наглашен, а други ненаглашен *ру-ка*, или реч *Београд* први и последњи слог су ненаглашени, а средњи је наглашен *Бе-ò-град*.

Подела речи на слогове

Граница међу слоговима условљена је артикулацијом гласова – самогласника и сугласника, стога се назива **ГЛАСОВНА (ФОНЕТСКА) ГРАНИЦА СЛОГА**. Најопштије правило за поделу речи на слогове јесте:

1. носилац слога је **САМОГЛАСНИК**: *ли-ва-да, ве-жба-о-ни-ца, у-о-бра-зи-ти*
2. сва три алвеоларна сонанта **Р, Л, Н** могу бити носиоци слога, најчешће носилац слога је **СОНАНТ Р** када се нађе у следећим позицијама:
 - а) у **средици речи ИЗМЕЂУ ДВА СУГЛАСНИКА**:
прсти (*пр-сти*), трчати (*тр-ча-ти*), грло (*гр-ло*), Србија (*Ср-би-ја*)
 - б) када је **НА ПОЧЕТКУ РЕЧИ**, а иза њега је сугласник:
ртови (*р-то-ви*), рђати (*р-ђа-ти*), рвати се (*р-ва-ти се*), рзати (*р-за-ти*)
 - в) када је **ИЗА САМОГЛАСНИКА У СЛОЖЕНИЦАМА** типа:
зарђати (*за-р-ђа-ти*), порвати (*по-р-ва-ти*) се, зарзати (*за-р-за-ти*)
 - **СОНАНТ Л** је носилац слога у речима страног порекла:
Влтава (*Вл-та-ва*), бицикл (*би-ци-кл*), Мајкл (*Мај-кл*), центлмен (*цен-тл-мен*), итд.
 - **СОНАНТ Н** је носилац слога у речима типа:
Идн (*И-дн*), Менхетн (*Мен-хе-тн*), Њутн (*Њу-тн*).

Уз ово треба знати и следеће:

1. ако се у средини речи нађе више сугласника од којих је на првом месту меки струјни или сливени граница слога ће бити **испред** те групе сугласника:
по-шта, зве-зда, на-фта, у-са-хну-ти, че-шћи, во-ћка, ла-ста, гро-жђе ...
2. ако у средини речи постоји група гласова од којих је први шумни сугласник, а други сонант **в, ј, р, л, љ** граница слога је **испред** те групе:
то-пло-та, све-тлост, то-пљен, пре-бра-нац, до-бра...
3. ако групу сугласника у речи чине два сонанта или сонант и шумни консонант, граница слога долази **између** њих:
трам-вај, мар-љив, ав-ли-ја, ин-ва-лид, мол-ба, кор-па ...
4. ако групу сугласника чине праскави сугласник на првом месту и неки други сугласник осим сонаната **ј, в, л, љ, р** граница слога је **између** њих:
леп-тир, при-по-вет-ка, ве-рид-ба, јад-ни, сред-ство
5. ако је, међутим, други сонант сонант **ј**, који налазимо само у јекавским речима, граница слога је **испред** сонантске групе:
чо-вјек, жи-вје-ти, у-мје-ти, го-рје-ти...

Поред фонетске поделе речи на слогове постоји и **семантичка (психолошка) подела** која је условљена према значењу неких делова речи – код сложених речи **ПРЕФИКС се осећа као посебан део речи и ГРАНИЦА СЛОГА ДОЛАЗИ ИЗА ПРЕФИКСА**:

раз-љу-ти-ти, ис-те-ра-ти, од-у-зе-ти, раз-би-ти, раз-о-де-ну-ти,

ПРИМЕРИ:

фонетска → разљутити = *ра-зљу-ти-ти*

семантичка → разљутити = *раз-љу-ти-ти*

Акцентатски систем српског стандардног језика

У српском књижевном језику, заснованом на новоштокавском наречју, постоје четири акцента, два дуга и два кратка, који могу бити силазни или узлазни.

- **Краткосилазни**, обележава се знаком [˘]. Слог који носи овај акценат изговара се кратко, док јачина и висина тона нагло и једновремено падају. Примери: *п̄ас, в̄етар, п̄ље*.
 - **Краткоузлазни** обележавамо знаком [˙], а изговарамо кратко, висина тона расте док јачина изговора опада пре завршетка изговора тако наглашеног слога: *н̄ога, кап̄ет̄ан, по̄ж̄елети*.
 - **Дугосилазни**, означава се знаком [ˆ]. Изговор је на следећи начин: дуго, тон је у почетку висок, а онда упадљиво пада, једновремено са јачином изговора. Имамо га у речима *р̄ад, л̄ик п̄ћ, ма̄јка* итд.
- Дугоузлазни** означавамо знаком [ˊ]. Овај акценат изговара се дуго, висина тона стално расте, и то тако да га јачина изговора готово не може пратити (дах се скоро губи): *п̄есак, гла̄ва, о̄вде*, итд.

		По тону	
		силазни	узлазни
По дужини	дуги	ˆ	ˊ
	кратки	˘	˙

Место акцента у речи

Постоји неколико правила за акцентовање речи:

- **Једносложне наглашене речи** могу имати само силазне акценте, дуге или кратке: *с̄ан, л̄ав, в̄рт, н̄ов, т̄ад; д̄ан, з̄ид, бр̄од, кр̄в, ф̄ин*, итд.
- **Вишесложне речи** могу имати било који од четири акцента, с тим што, **силазни** могу стајати **само на првом слогу**, а **узлазни** на **било ком слогу осим последњег**: *ла̄ђа, ра̄дн̄ици, нӣкакав, дӣна̄ри; на̄родн̄и, тет̄ива, с̄еља̄к, леп̄отица*.
- **последњи слог у речи никада није акцентован.**

ЗАПАМТИ

Носиоци акцента у речи су самогласници (вокали: А, Е, И, О, У) и вокално Р.

Клитике

Већина речи у нашем језику има свој акценат и оне се називају **акцентоване речи**. Неке речи, међутим немају свој акценат већ се изговарају заједно са акцентованом речју чинећи **акцентатску целину**. Неакцентоване речи називају се **клитике**. **Клитике** су **проклитике** и **енкитике**.

Проклитике

Речи које по природи немају свој нагласак, него се изговарају заједно са наредном речју, која носи нагласак, називају се **проклитике**. Заједно ове речи чине **акцентатску целину**. Проклитике су:

- **сви предлози:** *с/са од, из, у, по, на, пред, к, ка, о, при...*
- **везници:** *да, што, јер, пошто, а, али, те, ни, нити, ако, и, па, или...*
- **речца:** *не*

Пример за проклитике у реченици: *Пошао је / са оцем / да купи / у граду / патике.*

Енклитике

Речи које немају свој нагласак, него се изговарају заједно са речју која им претходи називају се **енклитике**. Енклитике су:

- **краћи облици личних заменица у генитиву, дативу, акузативу:** *ме, ми, ме, те, ти, те, га, му, њ, је, јој, ју, нас, нам, вас, вам, их, им, се;*
- **краћи облици помоћних глагола (јесам, хтети, бити):** *сам, си, је, смо, сте, су; бих, би, бисмо, бисте; ћу, ћеш, ће, ћемо, ћете, ће;*
- **речца ли:**

Пример за енклитике у реченици: *Хоћеш ли ми / рећи / колико си / платио / патике?*

Морфофонологија

Предмет изучавања морфофонологије су различите гласовне алтернације (замене гласова), а оне се традиционално називају гласовним променама. Гласовне алтернације настају приликом промене речи (нпр. по падежима) и грађења речи – када гласови услед међусобног додира утичу једни на друге. Последица гласовних промена су алтернације, тј. смењивање различитих гласова на истом месту у речи.

Једначење сугласника по звучности

Ова гласовна промена догађа се када се један до другог нађу шумни сугласници различити по звучности. Тада први своју звучност прилагођава ономе који следи иза њега, тј. **први сугласник се једначи према другоме**.

звучни + безвучни = безвучни + безвучни		безвучни + звучни = звучни + звучни	
д:т	од + писати → отписати	т:д	сват + ба → свадба
з:с	из + терати → истерати	с:з	глас + ба → гласба
г:к	бег + ство → бекство	к:г	бурек + ција → бурегција
б:п	срб + ски → српски	п:б	топ + ција → тобција
ж:ш	теж + ка → тешка	ш:ж	друш + ба → дружба
ч:ц	Кембриц + ки → кембрички	ц:ч	врач + бина → врацбина

Напомена: пошто безвучни сугласници **ф, х и ц** немају своје звучне парњаке они испред звучних сугласника **остају непромењени** (нпр. *Салихбеговић*), али утичу на звучне сугласнике који се налазе испред њих да постану безвучни:

ПРИМЕРИ: раз + **цветати** = **расцветати** → *Баиша се расцветала.*

раз + **хладити** = **расхладити** → *Требало би расхладити просторију.*

раз + **фијукати** = **расфијукати** → *Ветар се баиш расфијукао.*

ЗАПАМТИ

Одступања:

1. **Д + Ш = ДШ** – *одишати, одиштапати, подишишати, предшиколски...*

2. **Д + С = ДС** – *председник, средство, градски, одступити, људски...*

3. **Ђ + С = ЂС** – *вођство*

4. остају **неизмењени сугласници** у неким **речима страног порекла и сложеницама:**
подтекст, постдипломске, предтурски, драгстор, Вашингтон, Питсбург, јурисдикција

Једначење сугласника по месту артикулације

Када се струјни зубни сугласници **С** и **З** нађу испред предњонепчаних **ћ, њ, ч, ц, љ, њ, ш, ж** замењују се својим предњонепчаним алтернатима **Ш** и **Ж**. До ове промене долази померањем артикулације гласова **с** и **з** на предње непце, чиме се њихова артикулација прилагођава артикулацији предњонепчаних сугласника који следе за њима.

зубни	С	З	испред ћ, њ, ч, ц, љ, њ, ш, ж
предњонепчани	Ш	Ж	

Примери: пас + **че** = *паише*, из + **ћикати** = *изжћикати*, с + **ћућурити** = *ићућурити*,

паз + **љив** = *пажљив*, мираз + **цика** = *миражцика*, воз + **ња** = *вожња* ...

ЗАПАМТИ

Од овог правила се **одступа** када се **С** и **З** нађу испред **Љ** и **Њ**:

с + **љубити** = *сљубити*, раз + **љутити** = *разљутити*, раз + **њихати** = *разњихати*,

из + **њушкати** = *изњушкати*, с + **љуштити** = *сљуштити*, ИТД.

Једначење сугласника обухвата и промену **Н** у **М** када се **Н** нађе испред **Б**

Н + Б = МБ

*промена се бележи само када је **реч добијена извођењем**, односно када суфикс почиње на **б**

Примери:

стан + **бени** = *стамбени*, одбран + **бени** = *одбрамбени*,

зелен + **баћ** = *зелембаћ*, бон + **бона** = *бомбона*,

прехран + **бени** = *прехрамбени* ...

ЗАПАМТИ

Изузеци: ова промена се **не бележи** када се иза **Н** нађу **Б** или **П** у творби речи **слагањем**.

Примери:

страннутица, једаннут, ваннартијски, воденнуба, ваннбрачни, црвеннерка, ваннбродски...

Алтернације задњонепчаних сугласника К, Г, Х

Палатализација је гласовна алтернација задњонепчаних сугласника **К, Г, Х** који ако се нађу испред самогласника **Е, И, А** прелазе у предњонепчане сугласнике **Ч, Ж, Ш**.

Задњонепчани	К	Г	Х	испред А,Е,И
	↓	↓	↓	
Предњонепчани	Ч	Ж	Ш	

Палатализација се врши:

- у вокативу једине именица мушког рода:
јунак + е = јуначе, друг + е = друже, дух + е = душе, ученик + е = учениче,
- у облицима множине именица око и ухо:
ок + и = очи (очију, очима), ух + и = уши (ушију, ушима),
- у творби речи код изведеница:
вук + ица = вучица, мрак + ан = мрачан, друг + ина = дружина,
дуг + ан = дужан, књиг + ица = књижица, дах + ак = дашак,
девојк + ин = девојчин,
- у презенту глагола само испред наставка -е, нпр. пећи: пек + ем = печем (печеш, пече...), врћи: врх + ем = вршем (вршеш, врше...).

Зубни сугласници **Ц** и **З** у основама речи понашају се као задњонепчани сугласници **К** и **Г** и отуда и код ових гласова имамо палатализацију:

Ц → **Ч**: стриц → *стриче*, ловац → *ловче*, зец → *зечеви*, месец → *месече*

З → **Ж**: витез → *витеже*, кнез → *кнеже*...

ЗАПАМТИ

Одступања: палатализација се не врши када се од женских личних имена на **-ка** граде присвојни придев: Данка – Данкин, Олга – Олгин, Десанка – Десанкин, Јованка – Јованкин... Међутим, ако се женска лична имена завршавају на **-ица** (Милица, Даница, Љубица) приликом грађења присвојних придева појавиће се палатализација:

Миличин, Даничин, Љубичин...

Ово исто важи и за заједничке именице на **-ица**:

другарица – другаричин, учитељица – учитељичин.

Сибиларизација је гласовна алтернација у којој задњонепчани сугласници **К, Г, Х** под утицајем самогласника **И** прелазе у **Ц, З, С**.

Задњонепчани	К	Г	Х	испред И
	↓	↓	↓	
Зубни	Ц	З	С	

Сибиларизација се врши:

- у падежима множине именица мушког рода, осим у генитиву и акузативу: радник + **и** = *радници*, орах + **и** = *ораси*, бубрег + **и** = *бубрези*, ђак + **и** = *ђаци*,
- у дативу и локативу именица женског рода: рек + **и** = *реци*, даск + **и** = *дасци*, књиг + **и** = *књизи*, сврх + **и** = *сврси*,
- у императиву неких глагола: пећи: пек + **и** = *пеци* (*пецимо, пеците*), лећи: лег + **и** = *лези* (*лезимо, лезите*),
- при извођењу неких несвршених глагола од свршених: макнути – *мицати*, дићи (диг) – *дизати*, уздахнути – *уздисати*

Двојака употреба:

епоха – *епох/епоси*, **битка** – *битки/бици*, **приповетка** – *приветки/приповеци*, **ћерка** – *ћерки/ћерци*, **слуга** – *слуги/слузи*.

ЗАПАМТИ

Одступања:

- **сибиларизација се не врши** у личним именима и именима становника места: *Невенка – Невенки, Драга – Драги, Београђанка – Београђанки, Волга – Волги*,
- **код именица код којих би се променило значење** или би биле тешке за изговор: *бака – баки, сека – секи, честитка – честитки, коцка – коцки, воћка – воћки...*

Јотовање

Јотовање је гласовна промена у којој ненепчани сугласници у додиру са сугласником **ј** прелазе у предњонепчане сугласнике или у сугласничко-сонантску групу у којој је други члан **љ**.

Јотовање се врши по обрасцу:

д + ј = ђ	млад + ји = <i>млађи</i>	п + ј = пљ	глуп + ји = <i>глупљи</i>
т + ј = ћ	жуг + ји = <i>жући</i>	б + ј = бљ	груб + ји = <i>грубљи</i>
х + ј = ш	тих + ји = <i>тиши</i>	м + ј = мљ	грм + је = <i>грмље</i>
н + ј = њ	тан + ји = <i>тањи</i>	в + ј = вљ	сув + ји = <i>сувљи</i>
л + ј = љ	бел + ји = <i>бељи</i>		
з + ј = ж	брз + ји = <i>бржи</i>		
г + ј = ж	драг + ји = <i>дражи</i>		
к + ј = ч	јак + ји = <i>јачи</i>		
с + ј = ш	вис + ји = <i>виши</i>		

Јотовање се јавља у:

- **промени глагола у презенту:**
писати – *пишем*, метати – *мећем*, млети – *мељем*, викати – *вичем*;
- **промени глагола у трпном придеву:** родити – *рођен*, волети – *вољен*, мазити – *мажен*, гонити – *гоњен*, носити – *ношен*;
- **у грађењу несвршених глагола од свршених:**
украсити – *украшавати*, платити – *плаћати*, скупити – *скупљати*;
- **у компаративу придева:**
брз – *бржи*, млад – *млађи*, сув – *сувљи*, тих – *тиши*, црн – *црњи*, глуп – *глупљи*;
- **промени именица** – у инструменталу једине именица женског рода:
смрт – *смрћу*, глад – *глађу*, со(л) – *сољу*, крв – *крвљу*, љубав – *љубављу*;
- **творби збирних именица:**
камен – *камење*, сноп – *снопље*, корен – *корење*, грм – *грмље*, роб – *робље*;
- **имперфекту појединих глагола:**
носити – *ношах*, градити – *грађах*, тонутити – *тоњах*; топити – *топљах*, ломити – *ломљах*;
- **извођењу етника – становника:** Београд – *Београђанин*, Атина – *Атињанин*, Праг – *Пражанин*, Рим – *Римљанин*.

Јекавско јотовање

У српском стандардном језику (и)јекавског изговора јавља се тзв. јекавско јотовање по којем се мењају само сонанти л → љ = љето, љепота и н → њ = њежан, његовати.

ЗАПАМТИ:

1. тих + ји = тиши → јотовање,	тих + ина = тишина → палатализација
2. јак + ји = јачи → јотовање,	јак + ина = јачина → палатализација
3. дуг + ји = дужи → јотовање,	дуг + ина = дужина → палатализација

Упрошћавање сугласничких група и губљење сугласника

Сугласничке групе често се упрошћавају ради лакшег изговора тако што се један од сугласника из такве групе губи. Ова промена дешава се у следећим случајевима:

- сугласници т и д губе се испред сугласника **ц, ч, џ, ћ, њ**:
отац – *оџца* → **оца**, почетак – *почеџци* → **почеци**, предак – *предџци* → **преци**
- сугласник т се губи у групама: **стн, стљ, штн, стк, стл**:
радостан – *радосџна* → **радосна**, позориште – *позоришџни* → **позоришни**,
листак – *лисџка* → **лиска**, мастан – *мастџна* → **масна**;
- **губљење сугласника** врши се и када се нађу два иста сугласника један до другога:
рус + ски = русски → **руски**,
без + закоње = беззакоње → **безакоње**,
од + делити = одделити → **оделити**,
без+зуб = беззуб → **безуб**

Одступања: ова гласовна промена не врши се код речи страног порекла: *азбестни, протестни, аористни, активисткиња, финалисткиња, студентски.*

ЗАПАМТИ

Одступања:

- губљења сугласника **нема код суперлатива** придева који почињу на **ј**:
најједноставнији, најјачи, најјужнији;
- у **сложеним речима** када би се писањем само једног сугласника та реч теже разумела:
поддијалекат, надржавни, ваннаставни, противвредност, тридесеттрећина.

Прелазак гласа Л у О

Стара гласовна промена која се одиграла у XIV веку у новоштокавским говорима када се **Л** на крају слога или на крају речи заменило са **О**:

1. у **номинативу једнине неких именица**: пепео – пепела, посао – посла, котао – котла, сто – стола,
2. у **облику једнине мушког рода радног глаголског придева**: радио – радила, знао – знала, узео – узела,
3. **код придева мушког рода у облику једнине** (бео – бела, цео – цела, зрео – зрела),
4. у **неким речима изведеним наставком -ба** (делба – деоба, селба – сеоба, училница – учионица).

Ова гласовна промена **није извршена** код речи страног порекла као што су: генерал, метал, кристал, модел, хотел, тунел, фудбал, конзул, као и у неким домаћим речима: бол, вал, гол, глагол, итд. Такође, ова гласовна промена **није извршена** и чува се **л** на крају слога (у средини речи), како у речима домаћег, тако и у речима страног порекла: жалба, молба, филмови, Балкан, култура, резултат, голман, кулминација, правилнији, стабилнији, обалски, школски, итд.

Код именица мушког рода које су изведене наставком **-лац**, а означавају вршиоца радње, **л** се јавља у **номинативу једнине** и **генитиву множине**, док се у осталим падежним облицима губи: *носилац – носиоци – носилаца, бранилац – браниоци – бранилаца, читалац – читаоци – читалаца*, итд.

Изузетак од овог правила одступају именице које **л** чувају у свим падежима: *зналац – зналаца, стрелац – стрелца, неваљалац – неваљалца*, итд.

Такође, **изузетак** чине именице типа *палац, жалац, Соколац* и сл. код којих не долази до ово промене зато што је код ових именица дуг самогласник који се налази непосредно испред **л**: *палац-палца-палцу, жалац-жалца-жалцу* ...

ЗАПАМТИ

У неким речима постоје **дублети** – двојака употреба са **л** и **без л**: *анђеоски – анђелски, арханђео – арханђел, крилце – криоце, кочић – колчић, сеоце – селце, топао – топал*, итд.

Непостојано а

Гласовна алтернација у којој се самогласник **а** у различитим облицима исте речи јавља и губи назива се **непостојано а**. У питању су речи чија се основа завршава сугласничком групом, а **непостојано а** се појављује између последњег и претпоследњег сугласника. То се догађа у следећим облицима:

- у номинативу једнине и генитиву множине именица мушког рода:
ловац : ловца : *ловаца*, *борац* : борца : *бораца*, *почетак* : почеци : *почетака*.
- у генитиву множине неких именица женског и средњег рода:
пушка : *пушака*, *девојка* : *девојака*, *једра* : *једара*, *ребро* : *ребара*.
- у номинативу једнине придева мушког рода неодређеног вида:
добар : добра : добро, *вредан* : вредна : вредно, *пријатан* : пријатна : пријатно.
- код придевских заменица мушког рода у номинативу једнине:
сав (сва, све), *такав* (таква, такво), *онакав* (онаква, онакво).
- у глаголском радном придеву мушког рода једнине:
легао (легла, легло), *дошао* (дошла, дошло), *гризао* (гризла, гризло)
- **бројева**: *један* – једног, *седам* – седми, *осам* – осми.

Двојака употреба са краћим и дужим облицима предлога: *с тобом* // *са сестром*, *к руци* // *ка кући*, *кроз прозор* // *кроза зид*, *уз мене* // *уза зид*, *пред њом* // *преда* мном.

ЗАПАМТИ

У стандардном језику осим обавезне употребе **непостојаног а** у предлогу **са** уз инструментал личне заменице **ја** – *са мном*, обавезна је и употреба уз именске речи које почињу сличним сугласником: *са женом*, *са зида*, односно уз именску реч која почиње истим сугласником: *са сунцем*, *са сином*. Исто важи и за предлог **к** (**ка**) када се налази пред именским речима са почетним **к**, **г**, **х**: *ка кући*, *ка граду*, *ка храсту*.

Сажимање вокала (самогласника)

Када се два иста вокала нађу један поред другог, стапају се (сажимају) у један дуг вокал. Ова гласовна алтернација одиграла се после прелажења **л** у **о** на крају речи, нпр: *сокол* > *сокоо* > *соко*; *стол* > *стоо* > *сто*; *сол* > *соо* > *со*...

ЗАПАМТИ

Одступање од ове алтернације јавља се у сложеницама и неким речима страног порекла: *црноок*, *поочим*, *поодмаћи*, *зоолошки*, *кооперативан*, *зоологија*... У неким падежним облицима речи страног порекла удвојени исти вокали се не сажимају: *сако-сакоом*, *интервју-интврјуу*, *Русо-Русоом*, *Перу-Перуу*, *резиме-резимее*.

Сугласник Ј

Изговор гласа **ј** зависи од његовог положаја у речи, односно од суседних гласова. Овај се сугласник понекад слабо чује, или се скоро никако не чује, тј. губи се. Зато у неким случајевима постоји недоумица да ли да се **ј** пише или не пише.

Сонант ј се пише: између **и** и вокала **а, е, у**. (**и-а, и-е, и-у**). Примери: *дијета, дијалог, клијент, премијер, судијин, чији, који, авијација, сензација, тријумф, подијум, стадијум, досије, опијум, медијум, акваријум, дијаграм...*, затим у **императиву глагола** који се у првом лицу једине презенте завршавају на **-ијем**: *пијем*→ *пиј/пијмо*, *шијем*→ *шиј/шијмо*, *разбијем*→ *разбиј/разбијмо*, *сакријем*→ *сакриј/сакријмо*, *избијем*→ *избиј/избијмо*, *откријем*→ *откриј/откријмо* ..., као и **код придева** на **-ски** који су изведени од именица на **-ија**, нпр.: *историја*→ *историјски*, *хемија*→ *хемијски*, *судија*→ *судијски*, *полиција*→ *полицијски*, *телевизија*→ *теливизијски*, *Шумадија*→ *шумадијски*, *Азија*→ *азијски*, *Белгија*→ *белгијски* и слично.

Сонант ј се не пише: између вокала **и** и **о** нпр. *био, градио, авион, камион, милион, фиока, виолина, биоскоп, чиода* ..., као и **испред вокала и** којем претходи било који други вокал, нпр. *каши, лаик, даире, наиме, атеиста, неимар, протезин, хероина, руина, заиста, наиван...* Ово правило се **не односи** на речи које у основи већ садрже **ј**: *догађај*→ *догађаји*, *тајна*→ *тајити*, *есеј*→ *есејистички*, *издаја*→ *издајица*, *Крајина*→ *крајишки* ...

У речима страног порекла **ј** се понекад **пише** између **е** и **а**: *идеја, турнеја, епонеја*, а некада се **не пише**: *идеал, идеалан, купеа, бифеа* и сл.

Дублети: -ји // -ији: *дечји – дечији, божји – божији, птичји – птичији, човечји – човечији*.

Изузеци:

1. само **-ији**: *овчији, гушчији, врапчији*
2. само **-ји**: *пасји*

Сугласник х

У највећем делу српских народних говора **сугласник х** се не изговара на почетку и на крају речи. Међутим, постоје правила о употреби овога гласа:

- (а) **сугласник х** **трба писати и изговарати у примерима у којима му је по пореклу место:**
храст, хоћу, хвала, хајдук, хлеб, хладовина, хладан, хаљина, орах, сиромах, прах, схватити, ухватити, замахнути, хрен, плех, рухо, пазух и сл.
- (б) у **генитиву множине придева, придевских заменица и неких бројева:**
старих, добрих, вредних, младих, брзих, мојих, својих, наших, каквих, првих, једних, петих...
- (в) у **првом лицу једине аориста:**
бих, рекох, одох, чух, урадох, стигох, седох, падох...

Сугласник х **не треба писати** нити изговарати у примерима у којима по пореклу није га било: *рђа, рђати, рвати се, рвач, рвање, лед, ат, аљкав...*

Дублети:

1. *хало - ало, хеј-еј, хопа - опа, хура - ура, хад - ад.*
2. *х – в, х – ј: ухo – уво, муха – мува, буха – бува, глух – глув, кихати – кијати, снаха – снаја, кухиња – кујна, сух – сув*

III. MORFOLOGIJA U UŽEM SMISLU

Морфологија у ужем смислу се бави променом облика једне речи – род, број, падеж, лице, вид, време, начин, итд.

Врсте речи

Све речи српског језика деле се на променљиве и непроменљиве.

Променљиве речи	Непроменљиве речи
именице	предлози
придеви	прилози
заменице	везници
бројеви	речце
глаголи	узвици

Именице, заменице, придеви и бројеви спадају у **именске речи** тј. у речи које имају **деклинацију** (мењају се по падежима). Именске речи разликују три граматичке категорије:

- 1) **род** (мушки, женски, средњи),
- 2) **број** (једнина, множина),
- 3) **падеж** (7 падежа = номинатив, генитив, датив, акузатив, вокатив, инструментал, локатив)
- 4) **компарација и придевски вид** (везано само за придеве)

* постоје **три врсте промене речи**:

- деκлинација (промена по падежима)
- компарација (поређење)
- конјугација (промена по лицима и временима = глаголи)

Именице

Именице су самостална променљива врста речи која именују **бића** (*деда, жена, мајка*), **предмете** (*оловка, кућа, рукав*), **материју** (*со, песак, вода*), **осећања** и сличне **апстрактне појмове** (*радост, љубав, лепота, мир*). Основне **функције именица** у реченици су:

субјекат	граматички (увек у номинативу): <i>Марко је отпутовао.</i>
	логички (у генитиву, дативу и акузативу): <i>Марку се спава.</i>
објекат	прави (ближи, директни – акузатив без предлога и деони генитив): <i>Дечак је разбио прозор. Дај ми хлеба.</i>
	неправи (даљи, индиректни – у било ком зависном падежу и у акузативу са предлогом): <i>Размишљао је о филму. Ово сам урадио за пријатеља.</i>

Осим основних функција, именице могу да врше и функције које су карактеристичне за зависне речи, нарочито придеве и прилоге. У питању су функције:

- атрибута/атрибутива: *Лепота девојка поведе коло.*
- предикатива (именски део предиката): *Он је занатлија.*
- прилошке одредбе: *Деца су подигла шатор у башти.*

Грамматичке категорије

Именице имају две морфолошке (обличке) категорије – **број** (једнина – *дечак, оловка* и множина – *дечаџи, оловке*), **падеж** и једну класификациону категорију – **род**. Дакле, именица мења свој облик у зависности од тога у ком броју и падежу стоји. Насупрот томе, именица је у свим својим облицима увек истог рода, те се свака именица сврстава у један од три рода – **мушки, женски и средњи**.

Род код именица може бити **природни** и **граматички**. **Природни род** именица одређује се **према полу у природи** и то је прави род, особина по којој се бића међусобно разликују.

природни род	особине	пример
мушки (тај)	највећи број завршава се сугласником (односно нултим наставком -∅)	<i>човек-∅, јелен -∅</i>
женски (та)	највећи број завршава се самогласником -а	<i>жен-а, срп-а</i>
средњи (то)	највећи број завршава се самогласницима -е / -о	<i>дет-е, чед-о, лан-е</i>

Грамматички род се одређује према **основном облику именице** – **номинативу једнине**.

граматички род	особине	пример
мушки (тај)	највећи број завршава се сугласником (односно нултим наставком -∅)	<i>град-∅, савет-∅</i>
женски (та)	највећи број завршава се самогласником -а	<i>песм-а, игл-а</i>
средњи (то)	највећи број завршава се самогласницима -е / -о	<i>врем-е, сел-о</i>

Падеж је морфолошка категорија именица и чини га систем од седам чланова: **номинатив, генитив, датив, акузатив, вокатив, инструментал и локатив**.

Врсте именица по значењу

властите именице	означавају: појединачна лична имена бића, небеских тела и географских појмова. особине: пишу се увек великим словом и имају само облик једнине (<i>Милан, Дунав, Србија, Сунце, Европа, Златибор</i>)
-------------------------	--

	<p>изузечи: када именице означавају више појава са истим именом (<i>Мораве су значајне реке Србије</i>), када се употребљавају у пренесеном значењу (<i>У овој дружини има више Пинокија</i>) и именице које имају само множину – плуралија тантум (<i>Дивчибаре, Чортановци, Сремски Карловци, Добановци, Анди/Анде, Алпи/Алпе</i>)</p>
заједничке (опште) именице	<p>особине: именују бића, предмете и појаве са заједничким општим особинама; имају облике и за једину и за множину: <i>град/градови, село/села, ученик/ученици, облак/облаци, стриц/стричеви</i></p>
	<p>изузечи: именице које имају само облик множине – плуралија тантум (<i>грудџа, леђа, маказе, панталоне...</i>) или само облик једине – сингуларија тантум (<i>брат, дете, господин...</i>)</p>
	<p>напомена: именице које имају само облик једине типа <i>брат, дете, господин</i>, немају правилну множину, тако да су њихови облици множине збирне именице: <i>браћа, деца, господа</i>.</p>
	<p>напомена: облици множине могу бити правилни – системски (<i>слика-слике, трска-трске</i>) или неправилни – допунски, суплетивни (<i>један човек – пет људи</i>).</p>
збирне (колективне) именице	<p>особине: означавају скуп више појединачних бића или предмета исте или сличне врсте који представљају неодређен скуп или природну целину (<i>лишће, цвеће, трње, господа, тилад</i>)</p>
	<p>напомена: ове именице обликом једине означавају множину, па самим тим немају облике за множину (<i>она прасад / ово трње</i>).</p>
градивне именице	<p>особине: ове именице именују материју, без обзира на њену количину; по правилу имају само облик једине; обликом једине казују како најмању, тако и највећу количину (<i>со, песак, вода, нафта, маст, брашно...</i> нпр. <i>кап млека – чаша млека</i>)</p>
	<p>изузетак: облик множине имају само неке градивне именице и то када означавају различите врсте исте материје, нпр. <i>слатке и слане воде, биљне и животињске масти</i>.</p>
апстрактне (мисаоне) именице	<p>особине: именују нешто што је неопипљиво, нематеријално, као што су осећања, особине, радње или стања и други апстрактни појмови (<i>лепота, љубав, туга, старост, пријатељство, жеља, радост, чежња, сеоба, слобода, снага, читање...</i>)</p>
	<p>напомена: имају само једину, а множину само када се конкретизују (када се односе на нешто стварано): <i>Дивили смо се лепотама наше земље. Болони у костима били су јаки</i>.</p>
	<p>напомена: овим именицама припадају глаголске и бројне именице; глаголске именице изведене су од глагола и означавају радњу, стање и збивање (<i>играње, градња, берба, свануће, долазак</i>), а бројне именице изведене су од основних или збирних бројева (<i>хиљада, милион, петина, петорица, тројка</i>)</p>

Напомена:

* **сингуларија тантум** – именице које имају само облик јединине: властите, збирне и градивне именице (*Дунав, мед, прах, гар, браћа, чађ,*)

* **плуралија тантум** – именице које имају само облик множине (*леђа, врата, новине, маказе, панталоне, кола, гусле, санке, наочари...*)

Напомена: код плуралије тантум род се одређује помоћу заменица *тај, та, то, ти, те* и *та*. Нпр. *леђа* (*та леђа* = средњи род), *маказе* (*те маказе* = женски род) и *Сремски Карловци* (*ти Сремски Карловци* = мушки род)

Напомена везана за правопис – одрична речца *не* уз именице се увек пише спојено: *непријатељ, несрећа, непријатност, неудобност* и слично.

Придеви

Придеви су именске, несамосталне, одредбене, променљиве речи које стоје уз именицу и ближе је одређују, односно означавају неку од особина именице уз коју стоје. Са именицом уз коју стоје **придеви** се слажу у **роду, броју и падежу**. У реченици придеви врше службу **атрибута** или **именског дела предиката** (атрибутска или предикатска функција).

Врсте придева

Описни (квалитативни) – означавају особину именице, тј. какав је именички појам: *леп, мали, необичан, чаробан, млад, вредан, племенит, паметан...*

Присвојни (посесивни) – означавају припадност именице уз коју стоје, тј. чије је нешто: *Мајин, Милошев, сестрин, шумадијски, народни, човечји, градски, шумски...*

Градивни – означавају од чега је нешто: *шећерни, глинени, гумени, пешчани, камени...*

Временски – време на које се односи појам означен именицом (придеви **временских односа**): *ноћни, јучерашњи, летњи, садашњи, данашњи, вечерњи...*

Месни – место именичког појма (придеви **просторних односа**): *леви, тамошњи, предњи, доњи, горњи...*

Компарација придева

Описни придеви имају три ступња у поседовању особине:

1. **ПОЗИТИВ** (основни облик придева којим се констатује поседовање особине): *леп, брз, јак, нов, здрав...*
2. **КОМПАРАТИВ** (особина изражена у јачој мери): *лепши, бржи, јачи, новији, здравији...*

Грађење компаратива = позитив + наставци

наставци: *-ши* (*лакши, лепши, мекши*)

-ији (*новији, здравији, вреднији*)

-ји (*брз + ји = бржи, вис + ји = виши...* = гласовна промена **јотовање**)

3. **СУПЕРЛАТИВ** (особина изражена у најјачој мери): *најлепши, најбржи, најјачи, најновији...*

суперлатив (грађење) = речца *нај* + компаратив (увек се пише заједно)

* код суперлатива нема губљења сугласника *најјачи, најјаснији, најјужнији...*

Напомена!!!

Придеви са неправилном компарацијом су:

добар – бољи – најбољи

зао – гори – најгори

мали – мањи – најмањи

велик – већи – највећи

Придевски вид

Неодређени вид (краћи облик придева) казује особину непознатог неодређеног појма и добија се на питање: **Какав?** Нпр. *То рече један млад човек.*

Одређени вид (дужи облик придева) казује особину познатог појма означеног именицом уз коју стоји придев. Добија се на питање: **Који?** – *И онда се тај млади човек повуче.*

ЗАПАМТИ: Компаратив и суперлатив придева имају само **одређени вид**.

Правопис – писање присвојних придева

Присвојни придеви изведени од властитих именица наставцима **-ов, -ев, -ин** пишу се великим словом.

Ово је Марков
 Милошев бицикл.
 Веснин

Присвојни придеви изведени од властитих именица наставцима **-ски, -шки, -чки** пишу се малим словом.

Најлепши су београдски
 нишки паркови.
 крагујевачки

ИЗУЗЕТАК чине они присвојни придеви који означавају властито име:

Београдско драмско позориште, Индијски океан, Атлантски океан, Дунавски парк...

ПРИДЕВИ	
Придеви по значењу	1. описни: добар, леп, паметан 2. присвојни: Миланов, Јованин, новосадски, народни 3. градивни: дрвени, пешчани, стаклени 4. месни: леви, десни, предњи 5. временски: ноћни, јесењи, данашњи остали придеви (придеви намене): спортски, здравствени
Род	мушки (<i>леп</i>), женски (<i>лепа</i>), средњи (<i>лепо</i>)
Број	једнина (<i>вредна девојка</i>), множина (<i>вредне девојке</i>)
Вид	неодређени (краћи): млад, добар, висок, златан одређени (дужи): млади, добри, високи, златни, немачки

	позитив		компаратив		суперлатив
Степен поређења	<i>слаб</i>	→	<i>слабији</i>		<i>најслабији</i>
	<i>жив</i>	→	<i>живљи</i>		<i>најживљи</i>
	<i>леп</i>	→	<i>лепши</i>		<i>најлепши</i>
Синтаксичка функција	- атрибут: <i>Загледао се у бескрајно плаво море.</i> - именски део предиката (предикатив): <i>Кућа бeјаше мрачна, гломазна и оронула.</i>				

Напомена везана за правопис – одрична речца *не* уз придеве увек се пише спојено:
неискусан, недозвољен, непријатан, несрећан и слично.

Заменице

Заменице су промењива врста речи којима се замењују имена бића, предмета и ствари, тј. замењују се именице, придеви и бројеви. Деле се на **именичке** и **придевске** заменице.

Именичне заменице

Именичке заменице у реченицама замењују именице. Оне су у реченици самосталне речи, врше службу **субјекта** или **објекта**. Деле се на **личне** и **неличне** именичке заменице.

Личне именичке заменице: *ја, ти, он, она, оно, ми, ви, они, оне, она*; дакле имају **род** (мушки, женски и средњи род) и **број** (једнина и множина)

Приликом промене по падежима личне заменице могу имати дуже наглашене облике или краће ненаглашене – **енклитичке** облике.

*Овај уџбеник дајем **теби** – Дајем **ти** овај уџбеник.* (у номинативу = **ти**)

Запамти!!!

Енклитичким обликом **не може почети реченица**.

Енклитички облик **не може стајати после запете** или **црте у реченици**.

Неправилно: *Марко, мој друг, ми се јавио јуче.* / **Треба:** *Марко, мој друг, јавио **ми** се јуче.*

Лична повратна заменица за свако лице: *себе – се*

- иста је за сва лица и мења се само по падежима
- не употребљава се у служби субјекта и нема номинатив
- код повратних глагола – узајамно повратних и неправо повратних (*играти се, смејати се...*), **се није лична повратна заменица, већ је речца**

Неличне именичке заменице не разликују лица и имају само један облик који се примењује за сва три рода и оба броја У ове заменице спадају:

- **упитне** (ко? – шта?): *Ко је дошао и **шта** је донео?*
- **одричне** (нико – ништа): *Нико није дошао и **ништа** није донео.*
- **неодређене** (неко – нешто): *Неко је дошао и **нешто** је донео.*
- **опште** (одређене) **заменице** (свако – свашта): *Свако је дошао и **свашта** је донео.*

Напомена везана за правопис – неличне **одричне** заменице **нико** – **ништа** када се употребљавају са предлозима растављају се на **три речи** и **све три речи се пишу одвојено**:

нико: ни од кога, ни са ким, ни за кога; **ништа**: ни око чега, ни због чега, ни за шта.

Придевске заменице

Придевске заменице замењују придеве, у реченици нису самосталне и имају функцију атрибута или именског дела предиката. Као и придеви слажу се са именицом у роду, броју и падежу.

Врсте придевских заменица

- **присвојне или посесивне** (*мој, моја, моје, твој, твоја, твоје, његов, његова, његово, њен, њена, њено, наш, наша, наше, ваш, ваша, ваше, њихов, њихово, њихова*),

Пример: **Ваше** песме су најбоље.

- **показне** (*тај, та, то, онај, она, оно, овај, ова, ово, овакав, оваква, овакво, толики, толика, толико, такав, таква, такво, онолики, онолика онолико, онакав, онаква, онакво*),

Пример: Никада нисам видео **овакву** оловку.

- **односно-упитне** (*који, која, које, колики, колика колико, какав, чији, чија, чије*),

Пример:

Чија је ово књига? (упитна); Дошла је ученица **чија** је књига награђена. (односна)

- **неодређене** (*неколик, неколика, неколико, некакав, некаква, некакво, нечији, нечије, нечија*),

Пример: Данас влада **некаква** оморина.

- **одричне** (*никоји, никоја, никоје, ничији, ничија, ничије, никакав, никаква, никакво, николик, николика, николико*),

Пример: Немој да ми дајеш **никакве** примедбе!

- **опште** или **одређене** (*свакакав, свакаква, свакакво, свачији, свачија, свачије, ма чији, било чији, који год...*).

Пример: Мене обично снађу **свакакве** невоље.

ЗАМЕНИЦЕ	
Врсте заменица	Именичке (самосталне као именице): <ul style="list-style-type: none"> • личне: ја, ти, он, она, оно, ми, ви, они, оне, она, себе-се • неличне: <ol style="list-style-type: none"> 1. упитно-односне: ко, шта 2. неодређене: неко, нешто 3. одричне: нико, ништа 4. опште: свако, свашта, ма ко, ма шта, ко год, шта год
	Придевске (несамосталне, одредбене као придеви): <ul style="list-style-type: none"> • присвојне: мој, твој, његов, њен, наш, ваш, њихов, свој...

	<ul style="list-style-type: none"> • показне: <i>овај, тај, онај, овакав, такав, онакав, оволики, толики...</i> • упитно-односне: <i>који, чији, какав, колики...</i> • неодређене: <i>неки, понеки, некакав, нечији, неколик...</i> • одричне: <i>никоји, никакав, ничији...</i> • опште (одређене): <i>сваки, свакакав, свачији, било који, било чији...</i>
Лице	<p>Именичке – личне заменице разликују прво, друго и треће лице, осим повратне заменице себе која је иста за сва лица.</p> <p>Придевске – присвојне заменице означавају припадање првом, другом и трећем лицу, осим заменице свој која означава припадање сваком лицу; показне заменице се индиректно везују за три лица (<i>овај, тај, онај</i>) јер упућују на лица и предмете и неке њихове особине у близини говорника, саговорника или неприсутног лица.</p>
Род	<p>Именичке – лична заменица трећег лица има различите облике за сва три лица: <i>он, она, оно...</i></p> <p>Придевске – све придевске заменице као и придеви имају облике за сва три рода: некакав човек, некаква жена, некакво дете</p>
Број	<p>Именичке – личне заменице имају облике и једнине и множине, осим заменице за свако лице себе; неличне заменице имају облик једнине, али немају облик множине.</p> <p>Придевске – имају облике и за једнину и за множину.</p>
Падеж	Све заменице се мењају по падежима, али неке од њих немају све падежне облике (најчешће немају вокатив).

Бројеви

Бројеви су променљиве врсте речи којима се изражава колико има нечега на броју или које је нешто по реду. У зависности од тога шта се њима изражава деле се на **главне** и **редне** бројеве.

Главни бројеви су бројеви којима се изражава колико нечега има на броју. На основу тога шта изражавају бројеви су подељени на више подврста. **Врсте главних бројева:**

- **основни** (*два, три, пет...*),
- **збирни бројеви** (*двоје, троје, петоро*),
- **бројне именице на - ица** (*двојица, тројица, петорица...*),
- **бројни придеви** (*двоја, троја, петора...*).

Основни бројеви су бројеви који означавају колико нечега има. Мењају се по падежима до броја пет, а од пет па навише су непроменљиве речи. Род поседују само бројеви један и два.

Промена броја један:

- **по падежима:** номинатив: *један*, генитив: *једног*, датив: *једном*, акузатив: *један* (једног), вокатив: *један*, инструментал: *једним*, локатив: *једном*;
- **по роду:** мушки род: *један*, женски род: *једна*, средњи род: *једно*

Збирни бројеви означавају скуп особа мушког и женског пола или скуп младих бића означен збирном именицом. Пример: *двоје малишана, осморо студената, петоро деце, десеторо јагњади.*

Бројна именица на **-ица** означава скуп особа мушког пола, мења се само по падежима. Пример: *двојица дечака, дванесторица одбојкаша, тројица другова.*

Бројни придеви означавају колико има предмета који су означени именицама које увек имају множину, мењају се само по роду. Пример: *двоја врата, двоје панталоне, троје маказе, четворе фармерке, петоре наочаре.*

Редни бројеви означавају који је по реду појам означен именицом коју одређују и мењају се по роду, броју и падежима. Пример:

први час, друга награда, четврти фестивал, пето такмичење...

Правописна правила везана за бројеве

1. **вишечлани бројеви** (основни, редни и збирни) пишу се одвојено: *двадесет (и) три, педесет (и) седми, осамдесет (и) четворо;*
2. за бројеве од 200 до 900 постоје две врсте назива: 200 → *двеста / две стотине*, 900 → *деветсто / девет стотина;*
3. облици *једанпут, двапут, трипут* пишу се спојено, а облици *два пута, три пута* одвојено;
4. сложенице од броја и друге врсте речи пишу се спојено: *петомесечни* (план), *седмогодишњак, тридесетпетица, педесетметарски, дванаесточасовно* (радно време)...
5. ако се за писање редног броја користе **арапске цифре** иза њих се ставља тачка: *Имао је место у 4. реду;* исто овако се пишу и датуми ако се користе арапске цифре: *4. јуни 2013;* ако непосредно после редног броја долази неки други знак интерпункције (запета, црта, заграда), тачка се изоставља: *Примедбе се налазе на 1, 2, 5. и 8. страни* или *Иво Андрић (1892–1975);*
6. ако се у писању бројева користе **римске цифре** у датумима, вековима и сл. **не ставља се тачка:** *Стварао је у XX веку, или Рођен је 15. V 1985. године.*
7. тачка се после римских бројева пише само у насловима поглавља када се број и наслов налазе у истом реду: *I. Увод у проучавање књижевног дела, III. Српски реализам;*
8. писање нуле испред једноцифреног броја у датумима **не препоручује се** осим у техничким текстовима и пословној кореспонденцији: *01. 01. 2014.*

ЗАПАМТИ: Комуникативна реченица никада не може почињати датумом!

Нетачно: 9. маја је Дан победе.

1945. године је...

Тачно: Дан победе је 9. маја.

Године 1945 је...

БРОЈЕВИ	
Врсте бројева	<p>Главни бројеви:</p> <ul style="list-style-type: none"> - основни: <i>једна, пет, два, оба, двадесет (и) седам</i> - збирни: <i>двоје, обоје, петоро, двадесет (и) двоје</i> - бројне именице: <i>тројица, обојица, десеторица</i> - бројни придеви: <i>петора кола, десеторо врата</i> <p>Редни бројеви: <i>први, пети, тридесети</i></p>
Род	<p>Основни бројеви имају облике за мушки, женски и средњи род: <i>један, једна, једно;</i></p> <p>Редни бројеви имају облике за сва три рода: <i>трећи, трећа, треће;</i></p> <p>Бројни придеви имају облике за сва три рода: <i>двоји, двоје, двоја;</i></p>
Број	<p>Основни број један има и облик множине: <i>једни, једне, једна;</i></p> <p>Редни бројеви имају оба граматичка броја (једнину и множину): <i>Друго одељење другог разреда, Друга одељења других разреда;</i></p> <p>Бројни придеви имају само облике множине: <i>десетора врата, петора кола;</i></p>
Падеж	<p>Основни бројеви један, два, оба, три и четири имају падежне облике;</p> <p>Збирни бројеви мењају се по падежима: <i>двоје, двојега / двога...</i></p> <p>Бројне именице на -ица мењају се као именице женског рода на -а: <i>тројица, тројице, тројици...</i></p> <p>Бројни придеви се мењају по падежима: <i>двоје, двојих, двојим...</i></p> <p>Редни бројеви мењају се по падежима: <i>други, другог(а), другом...</i></p>

Глаголи

Глаголи су несамосталне **промењиве речи** које означавају **радњу, стање и збивање**.

Глаголи радње:

читати, трчати, играти се, певати, пливати, копати, учити, причати, ломити, ударати, гребати, кувати, прати, играти, бацати, возити, љуљати се...

Глаголи стања:

спавати, сањати, стајати, седети, лежати, осећати се, црвенети се, мислити, волети, мрзети, желети, размишљати, надати се, очајавати, туговати...

Глаголи збивања:

дувати, фијукати, грмети, севати, пљуштати, кишити, наоблачити се, росити, снежити, вејати, свитати, смркавати се, разданити се, разведрити се...

Глаголске категорије су: **лице, време, начин, број, и род**

Промена глагола по лицу, броју, времену, начину и роду назива се **конјугација**.

Глаголске категорије

1. Глаголски вид – глаголи по трајању радње: **свршени** и **несвршени**.

свршени – означавају завршену радњу и могу бити:

- почетно свршени: *поћи, запливати, полетети, запевати...*
- тренутно свршени: *скочити, сести, пасти, рећи, трепнути...*
- завршно свршени: *доћи, допливати, слетети, доселити се...*

несвршени – означавају радњу, стање и збивање које траје, деле се на:

- трајне: *учити, говорити, мислити, путовати, ићи, сећи...*
- учестале: *устајати, долазити, одлазити, преписивати, претрчавати, јављати се...*

Двовидски: *чути, видети, доручковати, телефонирати...*

На пример:

- Сваки дан **ручам** у исто време. (несвршени вид)
- Чим **ручам** доћи ћу код тебе. (свршени вид)

2. Глаголски род – глаголи по предмету радње (потребан објекат или не), могу бити:

- **прелазни** (потребан је објекат): *листати* (новине), *читати* (књигу), *пећи* (хлеб)...
- **непрелазни** (није потребан објекат): *спавати, ићи, летети, сести, лећи...*
- **повратни** (имају уз себе речцу *се*): *похвалити се, умити се, смејати се, чудити се, тући се, мимоићи се...*

ГЛАГОЛИ			
глаголски вид	несвршени <i>читати, ишчитавати</i>	свршени <i>сести, кренути,</i>	двовидски <i>ручати, видети, чути</i>
глаголски род	прелазни <i>писати, зидати, пећи</i>	непрелазни <i>летети, седети</i>	повратни (се) <i>купати се, свађати се</i>
лице	лични <i>певам, мислиш, игра,</i>	безлични <i>учити, радећи</i>	
граматички број	једнина <i>ја учим, ти учиш</i>	множина <i>ми учимо, ви учите</i>	
граматички род	поседују: <i>перфекат, футур II, плусквамперфекат, потенцијал, глаголски придев радни и трпни</i>	не поседују: <i>инфинитив, презент, аорист, имперфекат, императив, футур I, глаголски прилог садашњи и прошли</i>	
стање	актив <i>Мама је скувала ручак.</i>	пасив <i>Ручак је скуван.</i>	
потврдност / одричност	<i>Тата чита новине.</i>	<i>Тата не чита новине.</i>	

Глаголски облици

Глаголски облици се деле на **личне** и **неличне** (безличне) глаголске облике.

лични глаголски облици	безлични глаголски облици
презент	инфинитив
перфекат	глаголски прилог садашњи
аорист	глаголски прилог прошли
имперфекат	глаголски придев радни
плусквамперфекат	глаголски придев трпни
футур	
футур егзактни (II)	
императив	
потенцијал	

Поред наведене поделе, глаголске облике можемо разврстати и на **просте** и **сложене**.

прости глаголски облици	сложени глаголски облици
<u>граде се</u> = презентска / инфинитивна основа + наставак	<u>граде се</u> = помоћни глагол + глаголски придев радни / инфинитив
инфинитив	перфекат
презент	плусквамперфекат
аорист	футур
имперфекат	футур егзактни (II)
императив	потенцијал
глаголски прилог садашњи и прошли	
глаголски придеви: радни и трпни	

Напомена: у нашем језику постоје три помоћна глагола *јесам*, *хтети* и *бити* који служе за грађене сложених глаголских облика (перфекта, фyuтура I и II, плусквамперфекта, потенцијала).

Помоћни глагол *јесам* има само облике за презент – **дуже** (акцентоване) и **краће** (неакцентоване – енклитичке). Јавља се у **потврдном облику *јесам*** и **одричном облику *нисам***.

лице	једнина	множина
1.	јесам, сам / нисам	јесмо, смо / нисмо
2.	јеси, си / ниси	јесте, сте / нисте
3.	јесте, је / није	јесу, су / нису

Помоћни глагол *бити* поседује све глаголске облике осим глаголског придева трпног, јер је непрелазан глагол.

број	лице	Презент	Аорист	Имперфекат
јед.	1.	будем	бих	бејах / бех
	2.	будеш	би	бејаше / беше
	3.	буде	би	бејаше / беше

МН.	1.	будемо	бисмо	бејасмо / бесмо
	2.	будете	бисте	бејасте / бесте
	3.	буду	бише / би	бејаху / беху

Глаголски прилог садашњи од глагола **бити** = **будући**, а глаголски прилог прошли = **бивши**, који постају придеви ако стоје уз именицу (**попридевљавање**).

Нпр. *Наилази тешко будуће време. Њен бивши момак је свирао гитару.*

презент помоћног глагола <i>хтети</i>		
лице	једнина	множина
1.	хòћу, ћу / нéћу	хòћемо, ћемо / нéћемо
2.	хòћеш, ћеш / нéћеш	хòћете, ћете / нéћете
3.	хòће, ће / нéће	хòће, ће / нéће

Помоћни глагол хтети има све облике осим глаголског придева трпног. У потврдном облику презента поседује дуже – **акцентоване** облике и краће – **енклитичке** облике који су ненаглашени.

Глаголски прилог садашњи од глагола *хтети* гласи **хотећи**, а глаголски прилог прошли **хтевши**.

ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ	
инфинитив неодређени глаголски облик именује радњу, стање, збивање	безлични, прост; <i>-ти: читати, мислити...</i> <i>-ћи: ићи, сећи...</i>
презент (садашње време)	лични, прост; <i>учим, учиш, учи; учимо, учите, уче</i>
аорист (прошло свршено време)	прост, лични; <i>научих, научи, научи; научисмо, научисте, научише</i>
имперфекат (прошло несвршено време)	прост, лични; <i>учах, учаше, учаше; учасмо, участе, учаху</i> (остали наставци: -јах, -јаше...; -ијах, ијаше...)
перфекат (прошло време)	сложен, лични; <i>учио сам, учио си, учио је; учили смо, учили сте, учили су</i>
плусквамперфекат (давно прошло време)	сложен, лични; <i>био сам учио / бејах учио, био си учио / бејаше учио, био је учио / бејаше учио; били смо учили / бејасмо учили, били сте учили / бејасте учили, били су учили / бејаху учили</i>
футур I (будуће време)	сложен/прост, лични; <i>-ти: ћу учити / учићу, ћеш учити / учићеш, ће учити / учиће...</i> <i>-ћи: ћу ићи / ићи ћу, ћеш ићи / ићи ћеш, ће ићи / ићи ће...</i>

футур II (футур егзактни – гл. начин)	сложен, лични; <i>будем стигао, будеш стигао, будемо стигли</i>
императив (заповедни начин)	прост, лични; <i>учи, учимо, учите (он нека учи);</i> <i>ишј, ишјмо, ишјте (он нека ишје)</i>
потенцијал (могући начин)	сложен, лични; <i>бих учио, би учио, би учио, бисмо учили, бисте учили, би учили</i>
глаголски прилог садашњи	прост, безлични; <i>учећи</i>
глаголски прилог прошли	прост, безлични; <i>научивши</i>
глаголски придев радни	прост, безлични; <i>учио, учила, учило; учили, училе, учила</i>
глаголски придев трпни	прост, безлични (пасив); <i>учен, учена, учено; продат, продата, продато; писан, писана, писано</i>
помоћни глаголи	<i>јесам, хтети, бити</i>

Напомена везана за правопис – **негација уз глаголе (речца не) увек се пише одвојено:** *не могу, не зна, не желимо, не читајући, не рекавши, не иду...* **Изузетак** чине глаголи: *нисам, нећу, немој, немам, нестати (ишчезнути), недостајати.*

Непроменљиве врсте речи

Прилози	
Одредбене рече које стоје најчешће уз глаголе и ближе одређују глаголску радњу.	
по значењу	за место: <i>доле, горе, лево десно, позади, близу...</i> за време: <i>јуче, одмах, вечерас, летос, давно...</i> за начин: <i>пажљиво, пријатно, лако, вешто...</i> за количину: <i>мало, много, довољно, доста, сувише...</i>
заменички прилози	за место: <i>овде, тамо, онамо, свугде...</i> за време: <i>онда, тада, некад, ономад...</i> за начин: <i>тако, овако, онако, никако...</i> за количину: <i>оволико, толико, онолико...</i> за узрок: <i>зато, зашто, стога</i>
функција у реченици	прилошке одредбе (за време, начин, место, количину, узрок): <i>Путовали смо дуго, али удобно.</i>
Напомена везана за правопис	речца не уз прилоге пише се спојено: <i>непријатно, неудобно, неприметно, недовољно...</i>
Предлози	
Помоћне (несамосталне) речи које стоје испред одређених падежних облика самосталних речи (именица и заменица) и служе за одређивање значења зависних падежа.	
подела по значењу	месно: <i>на (столу), под (кровом), око (дрвета), у (кући)...</i> временско: <i>у (зору), на (Ускрс), до (јесени), преко (ноћи)...</i> узрочно: <i>због (среће), услед (кише)</i>

	<p>циљно: <i>ради</i> (забаве) поређење: <i>вреднији је од</i> њега... заједница: <i>Идем у биоскоп са братом.</i> допусно: <i>Упркос</i> маминој забрани <i>отишао сам у град.</i> изузимање: <i>Сви су стигли осим</i> њега.</p>
Везници	
Служе за означавање везе међу појединим речима у реченици, као и везе међу реченицама.	
напоредни	<p>саставни: <i>и, па, те, ни, нити</i> (Седели смо за столом и причали.) супротни: <i>а, али, него, већ, но</i> (Ја га зовем, а он не чује.) раставни: <i>или</i> (Крени са мном или остани код куће.) искључни: <i>осим</i> (Све волим, осим поврћа.)</p>
зависни	<p>везници: <i>како, јер, ако, да, док, иако...</i> (Не чује јер спава.) упитно-односне заменице у функцији везника: <i>који, чији, какав, колики, ко, шта...</i> (То је бицикл какав и ја желим.) упитно-односни заменички прилози у функцији везника: <i>докле, докад, куда, где, како, одакле, колико, откад...</i> (Врати се одакле си и дошао.) речце у функцији везника: <i>ли, да ли, нека</i> везнички изрази: <i>у случају да, под условом да, у намери да, без обзира на то што...</i> (Пробуди ме у случају да заспим.)</p>
Речце (партикуле)	
Речи којима се истиче лични однос према ономе што се реченицом саопштава.	
значење и функција	<p>потврдна и одрична: <i>да, не</i> (Да, то је тај документ.) упитне: <i>да ли, ли, зар</i> (Зар си заборавио на мене?) показне: <i>ето, ево, ено</i> (Ево моје сестре.) супротне: <i>међутим, пак</i> (Звали су ме, међутим, нећу ићи.) речца за истицање: <i>баш, управо, бар</i> (То бар неко мора знати.) поредбена: <i>као</i> (Лена је као богиња.) заповедна: <i>нека</i> (Реци му нека дође!) узвична: <i>ала</i> (Ала си ти неразуман!) искључне: <i>само, једино</i> (Идем, само ако идеш и ти.) закључна: <i>дакле</i> (Дакле, то је твој брат.) модалне: <i>можда, сигурно, наравно, вероватно, ваљда...</i> <i>(Све сам научио, сигурно ћу положити испит.)</i></p>
Напомена везана за правопис	упитна речца <i>ли</i> увек се пише одвојено: <i>јеси ли, да ли, хоћеш ли, може ли, не би ли, је ли...</i>
Узвици	
Речи којима се изражава лично осећање или расположење или скреће пажња некоме на нешто или служи за дозивање. Немају функцију унутар реченице, већ стоје сами за себе.	
врсте	<p>узвици за исказивање осећања: <i>Ух! Ај! Ох! Ех! Авај!...</i> ономатопејски узвици: <i>бум, трас, дум, бућ, фију...</i> узвици за дозивање: <i>Хеј! Еј! Ој!...</i></p>

	<p>узвици за дозивање и терање животиња: <i>Маџ! Шиџ! Ии!</i> императивни: <i>Хајде! Де! Пст!...</i> поздравни: <i>Здраво! Ђао! Збогом!...</i></p>
--	--

IV. МОРФОЛОГИЈА У ШИРЕМ СМИСЛУ

Морфологија у ширем смислу је научна дисциплина која проучава постанак и структуру нових речи.

Творба речи

Подела речи према томе да ли су настале творбом од других речи или нису	просте (немотивисане речи)	нису настале творбом од других речи	<i>зуб, пут, коњ, црн, рука, ноћ, ја, сад, на, чути...</i>
	творенице (мотивисане речи)	настале су творбом од других речи	<i>зубар, цветић, новине, Београд, риболов</i>

Речи по постанку

Према начину настанка све речи у српском језику деле се на:

- а) **просте**,
- б) **изведене и**
- в) **сложене речи**.

Просте речи су оне речи које нису настале од других речи, тј. не могу се по постанку довести у везу са другим речима – нису мотивисане (објашњене другим речима). Просте речи служе као грађа за творбу нових речи и другачије се називају **мотивне речи** (мотивишу настанак нових речи). Примери простих речи су: *зуб, пут, коњ, црн, рука, ноћ, ја, жут, у, на, сад, чути...*

Изведене и сложене речи су мотивисане речи које у себи садрже основе других речи и могу се довести у везу са предметом или предметима које означавају. Настају комбинацијом творбених елемената помоћу неког поступка за творбу речи: *зуб-ар, зубарски, по-рећи, цвет-ић, крезуб-ост, риб-о-лов, риболов-ац, до-врат-ак, Бео-град, дуван-кеса...*

Најважнији начини грађења речи у српском језику

Основни начини грађења речи у српском језику су:

- **извођење** (деривација),
- **слагање** (композиција),
- **комбинована творба и**
- **творба претварањем** (конверзија).

Творба речи	
извођење (деривација или суфиксација)	нова реч = творбена основа + суфикс (<i>соб-</i> + <i>-ица</i> = <i>собица</i>) – <i>старина, мостић, нутар, учитељица...</i>
слагање (композиција)	1) префиксација: префикс + реч (<i>пре-</i> + <i>добар</i> > <i>предобар</i>) – <i>наглув, предзнак...</i> 2) спајањем двеју речи: реч + реч (<i>дан</i> + <i>губити</i> > <i>дангубити</i>) – <i>бубамара, Београд</i>

	3) срастање творбених основа са спојним вокалом: реч + спојни вокал + реч (рук- + -о- + -хват > <i>рукохват</i>), <i>глувонем</i> , <i>риболов</i> ...
комбинована творба	1) префиксално-суфиксална творба: префикс + творбена основа + суфикс (пре- + -град- + -ак > <i>преградак</i>), <i>понедељак</i> , <i>довратак</i> ... 2) сложено-суфиксална творба: слагање + суфикс (црвен- + -пер- + -ка > <i>црвенперка</i>), <i>мишоловка</i> , <i>голошијан</i> , <i>риболовац</i> , <i>жутокљунац</i> ...
творба претварањем (конверзија)	Нова реч настаје тако што једна врста речи прелази у другу без промене облика . 1) поименичавање – претварање придева у именицу: <i>млада</i> (невеста, од придева <i>млада</i>) <i>Енглеска</i> (назив државе, од придева <i>енглески</i>), <i>Лена</i> (од придева <i>лена</i>) 2) попридевљавање – када глаголски придеви (радни трпни) и глаголски прилози (садашњи и прошли) постају придеви: <i>летећи</i> тањир, <i>бивши</i> момак, <i>будући</i> дани, <i>прошла</i> година, <i>прочитане</i> књиге, <i>изгубљене</i> илузије... 3) настајање прилога и предлога од других врста речи – од именице <i>пут</i> (<i>До куће је водио пут.</i>) настаје предлог <i>пут</i> (<i>Кренули су <u>пут</u> куће.</i>) у <u>значању у <i>правцу</i> (куће) – <i>крај</i> (мене), <i>почетком</i> (недеље)</u> ...
полусложенице	- спојени две речи од којих свака реч задржава свој акценат, а прва реч је непроменљива ; - између две речи пише се цртица (-) : <i>ремек-дело</i> , <i>спомен-плоча</i> , <i>Шар-планина</i> , <i>шумадијско-војвођански</i> , <i>црно-бели</i> , <i>имејл-адреса</i> ... - када се полусложеница дели на крају реда у нови ред, цртица се пише два пута, на крају реда и на почетку следећег реда : <i>шумадијско-војвођански</i>

Као средство творбе нових речи у српском језику користе се: **префиксоиди** и **суфиксоиди**. То су творбени елементи грчког порекла који носе значење целе речи, али се у српском језику користе у функцији префикса или суфикса:

а) **префиксоиди**: *аеро-* (аеродром), *ауто-* (аутокаросерија), *хидро-* (хидроцентрала), *видео-* (видеомонтажа), *макро-* (макроекономија), итд.

б) **суфиксоиди**: *-бус* (тролејбус), *-тека* (видеотека), *-дром* (хиподром), *-ид* (ромбоид), *-фил* (библиофил), *-фоб* (англофоб), *-лог* (антрополог), итд.

Оно што је заједничко и префиксоидима и суфиксоидима је да имају своја значења, али када граде нову реч (сложеницу) дају јој ново значење које је у вези са значењима делова сложенице. На пример:

аеро-	+	-дром	>	аеродром
↓		↓		↓
ваздух		пут		место где стоје, слећу и одакле полећу авиони

Лексикологија

Лексикологија (грч. *lexikon* – речник, *logia* – наука) је лингвистичка дисциплина која проучава речи, као основне јединице именовања појмова. Истовремено она представља укупно лексичко благо једног језика јер бележи речи, утврђује њихово порекло, као и основно и фигуративно (пренесено) значење речи. Најмања самостална јединица лексичког система назива се **лексема** и представља основну јединицу лексикона (речника).

Реализација лексеме у писању и говору назива се **реч**. Све речи једног језика чине **лексику**, **лексички систем**, **лексички фонд** тог језика и чувају се у речницима – лексиконима. Лексема (реч) се проучава:

- са гледишта **индивидуалног значења**,
- са гледишта **састава лексике** стандардног језика (домаћа, страна реч/ позајмљеница),
- са гледишта **сфере употребе лексике** у општем стандардном језику (дијалектизми, архаизми, термини, итд).

У лексички фонд спадају све речи једнога језика које могу бити опште, активне и пасивне. **Општем лексичком фонду** припадају све речи једнога језика, док **активном фонду** припадају све речи које се често користе, тј. свакодневно, а **пасивном фонду** припадају речи које се не користе често, иако се налазе у речницима.

Типови лексичких значења речи

Синоними	речи различитог облика, а истог или сличног значења	<i>ученик – ђак, васиона – свемир, суморан – тмуран, паметан – мудар, рећи – казати, торба – ташина</i>
Антоними	речи супротног значења	<i>висок : низак, дан : ноћ, ући : изаћи, јутро : вече, почетак : крај</i>
Хомоними	речи које имају исти гласовни склоп, а различито значење	<i>бор (дрво) – бор (хемијски елемент), пас (животиња) – пас (струк, појас), сто (број) – сто (предмет)</i>
Аугментативи (увећанице)	речи (именице) које означавају нешто увећано	<i>књига – књижурина, Пилип – Пилипенда, нога – ножурда, јунак – јуначина</i>

Лексика по саставу и сфери употребе

Лексику српског стандардног језика према критеријуму **порекла речи** чини аутохтона (домаћа) лексика српског, односно словенског, порекла и лексика страног порекла. Речи страног порекла једним именом се називају **позајмљенице**.

Лексика по саставу		
домаћа лексика	речи словенског порекла: <i>човек, мед, књига, лађа, злато, дете, рука, жито, вишња, орах, риба, вуна...</i>	
позајмљенице	германизми	<i>шалтер, пегла, вага, кифла, фарба, фластер</i>
	хунгаризми (речи из мађарског језика)	<i>хајдук, салаш, варош, лопов, ципела, гулаш, ашов</i>
	турцизми	<i>чамац, јастук, шећер, боја, чизма, џеп, олук</i>
	гр(е)цизми	<i>манастир, хиљада, икона, ливада, библиотека, анђео</i>
	романизми	<i>режисер, роман, атеље, опера, акција, нација, авенија</i>
	англицизми	<i>тренер, викенд, спорт, џип, паркинг, џемпер, хит</i>
	бохемизми (речи из чешког језика)	<i>образовати, часопис, улога, копачка, наслов, нежан, читанка</i>
	русизми	<i>личност, шињел, запета, савршен, услед, награда</i>
	црквенословенизми	<i>свештеник, васиона, општина, савет, случај</i>
	интернационализми	<i>академија, аутор, драма, метафора, физика, акт, академија,</i>

Лексика по сфери употребе	
архаизми (речи које су у савременом језику замењене другим речима)	<i>алас (рибар), ћесар (цар), полза (корист), писменица (граматика), јуноша (младић), Англија (Енглеска)...</i>
историзми (речи које су престале да се употребљавају у савременом језику са престанком употребе предмета и појава које су те речи означавале)	<i>кмет, нахија, полк (пук), прњавор, велможа, дијак, талир, харач...</i>

неологизми (новонастале речи)	<i>крајпуташ, ватроноша, нет претраживач, бостанијада, блог...</i>
термини (речи које прецизно именују појмове у науци – стручни изрази)	<i>молекул, дијаграм, азот, инфлација, инерција, фонема, анемија...</i>
дијалектизми (речи које се употребљавају у народном говору ужег језичког подручја)	<i>повезача, лебац, џивџан, вареника, долма, једаред...</i>
жаргонизми (нестандардне речи које користе одређене друштвене групе или професије)	<i>штребер, мурија, смарати, воздра, баџи коску, профа, факс, кул, лова, зглајзати, гребатор...</i>

Фразеологизми

Фразеологизми су устаљене језичке јединице састављене од најмање две речи које имају једно значење. Да би скуп речи био фразеолошка јединица у језику – фразеологизам, мора задовољити три захтева:

- *мора бити устаљен*, што значи да га чине увек исте речи, и то у истом распореду и облику (*Од а до ш*)
- *мора имати сложену структуру*, што значи да мора бити састављен од најмање две речи (*Пливати низ воду*)
- *мора имати ново значење* (*Кад на врби роди грозђе = никад*)

По своме саставу, по типу структуре, фразеологизми могу бити:

1. **предлошко-падежне конструкције / синтагме** (*испод жита, до голе коже, на један калуп, јабука раздора* (предмет свађе), *Ахилова пета, од а до ш, одрешене руке, не зна ни две унакрст, накриво насађен*);
2. **реченице са незавршеном структуром / зависне реченице** (*кад на врби роди грозђе, где је Бог рекао лаку ноћ, ко бос по трњу, ко луд на брашно*).

У стандардном српском језику, фразеологизми се раслојавају у зависности од функционалног стила, тако да постоји **шест типова фразеологије** (као најопштија подела):

1. **Књижевна фразеологија** – систем фразеологизама преузетих из разноврсних предања, митова и других текстова као дела европске или народне традиције: *Пирова победа, кисело грозђе, Пандорина кутија, обећана земља, глас вапијућег у пустињи, Гордијев чвор, бити између Сциле и Харибде, Дамоклов мач* (стална претећа опасност), *преселити се у вечност, коцка је бачена, прећи Рубикон* (учинити одлучан корак)...
2. **Научна фразеологија** – фразеологизми ограничени на различите науке: (ставити) *знак једнакости, (дићи) на куб, заједнички именитељ, неуралгична тачка, (дићи) на квадрат, (имати) специфичну тежину, царски рез, вишак вредности...*

3. **Административно-правна фразеологија** – фразеологизми из стручних области које теже да у највећој мери прецизирају односе у друштву, у држави: *ставити у ад акта, ставити на дневни ред, извести на оптуженичку клупу, решавати за зеленим столом...*
4. **Професионална фразеологија** – фразеологизми преузети из различитих стручних делатности, спорта, саобраћаја, филма, позоришта, из разних уметности, трговине, војне делатности, заната, школске праксе и из многих других делатности, и може се илустровати бројним примерима као што су: *добити зелено светло, кренути пуном паром, довести до усијања, бити прва виолина* (имати главну реч у нечему), *спустити лопту* (бити скромнији у захтевима), *седма сила* (штампа, новинарство)...
5. **Разговорна фразеологија** – фразеологизми из језика свакодневног комуницирања у разним животним приликама. Ова фразеологија је најчешће емоционално обојена, обележена је ставом говорника – ироничним, шаљивим, добронамерним или злонамерним, или другим ставовима: *млатити празну сламу, пресипати из шупљег у празно, лупати главом о зид, држати за зубима* (ћутати), *обрати зелен бостан* (настрадати), *проговорити на лакат* (не може да ћути), *стрпати у исту врећу* (изједначити), *подметнути кукавичје јаје* (насамарити неког)...
6. **Међустилска фразеологија** – неутрална фразеологија, коју чине фразеологизми који се јављају у различитим стилевима стандардног српског језика, прелазећи из једног у други: *мртва тишина, висити у ваздуху, дићи руке* (од чега), *изаћи на светлост дана, играти се ватром, држати се златне средине...*

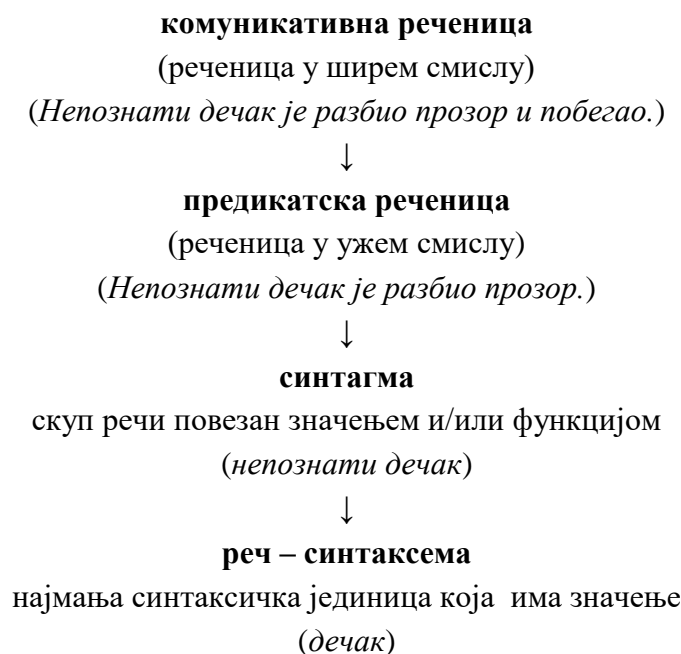
Поред наведене функционалне и стилске поделе, постоје и фразеологизми емотивне обојености:

1. **фразеологизми негативно обојени** (иронични, презриви, поцењивачки, вулгарни...): *не знати ни две унакрст, забадати нос у нечији посао, наместити коме ребра, стати на жуљ* (испровоцирати неког), *радити о глави, ујести за срце*;
2. **фразеологизми позитивно обојени** (фамилијарни, шаљиви, нежни, са изражавањем поштовања, одушевљења, одобравања...): *бити луд за ким, бити десна рука* (некоме), *љубим руке, бити чистих руку, свити гнездо...*

V. СИНТАКСА

Синтакса (грч. *syntaxis* – састав) део је граматике који се бави **реченицом и њеним деловима** (*Милош гледа занимљив филм*), као и **односима међу њима** (*Милош* = субјекат, *гледа* = предикат, *занимљив филм* = прави објекат).

Синтаксичке јединице су: комуникативна реченица, предикатска реченица, синтагма и реч. Само у саставу комуникативне реченице могу да се нађу све синтаксичке јединице. Хијерархијски поредак синтаксичких јединица (од највеће ка најмањој) је следећи:

Комуникативна (реченица у ширем смислу) и предикатска (реченица у ужем смислу) реченица

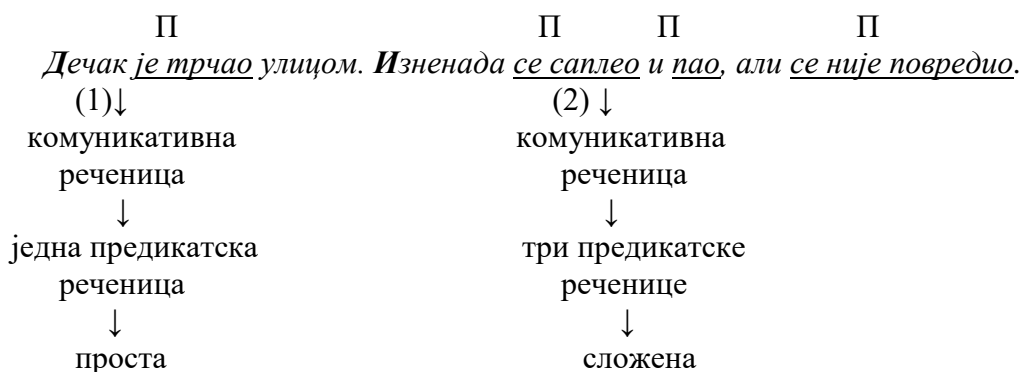
Комуникативна реченица је свака реченица којом се исказује завршена, целовита порука. У писању комуникативна реченица почиње **великим словом**, а завршава се **тачком, упитником или узвичником**, док се у говору обележава нарочитом интонацијом. У оквиру једне комуникативне реченице може се наћи једна или више предикатских реченица. **Предикатска реченица** је синтаксичка јединица у чијем је саставу глагол у личном глаголском облику употребљен у функцији предиката.

Реченице које су саме по себи довољне да пренесу целовиту поруку називају се **независне предикатске реченице**, и оне могу бити **обавештајне, упитне, заповедне, жељне и узвичне**.

независно предикатске реченице	комуникативна функција	примери
обавештајне	обавештење	<i>Марко је отишао на испит.</i>
упитне	питање	<i>Да ли ће Марко положити испит?</i>
узвичне	емоционални став	<i>Марко је положио испит!</i>
заповедне (императивне)	заповест, забрана, молба, захтев...	<i>Марко, иди на испит!</i>
жељне (оптативне)	жеља	<i>Нека те срећа прати!</i>

Комуникативна реченица може бити састављена само од једне предикатске реченице (један предикат) и таква комуникативна реченица зове се **проста реченица**. Ако се комуникативна реченица **састоји од две или више предикатских реченица**, говоримо о **сложеној реченици**.

Да би ти било јасно погледај анализу следећег примера: (П = предикат)

Дакле: комуникативних реченица = 2
 предикатских реченица = 4 (одређује се по броју предиката)

Типови простих реченица:

1. **предикатске:**
 - а) субјекатско-предикатске:
 - са глаголским предикатом (*Марко студира.*)
 - са копулативним предикатом (*Марко је студент.*)
 - б) безличне (имперсоналне) – немају субјекат (*Грми!*)
2. **специјалне реченице** – немају предикат (*Ево воза!*)

Врсте простих реченица:

1. **непроширена реченица** (предикат без допуна: *Он се одмара.*)
2. **проширена реченица** (предикат са допунама и одредбама: *Он се после ручка одмара*)

Сложене реченице могу бити:

- предикатске реченице у **напоредном односу** (саставне, раставне, супротне, искључне, закључне),
- **зависносложене**.

Пунозначне и помоћне речи

Реч је најмања синтаксичка јединица која има значење и службу у реченици, тј. синтаксичку функцију.

Пунозначне (конституентске) речи могу имати функцију реченичних чланова. Према граматичким особинама деле се на:

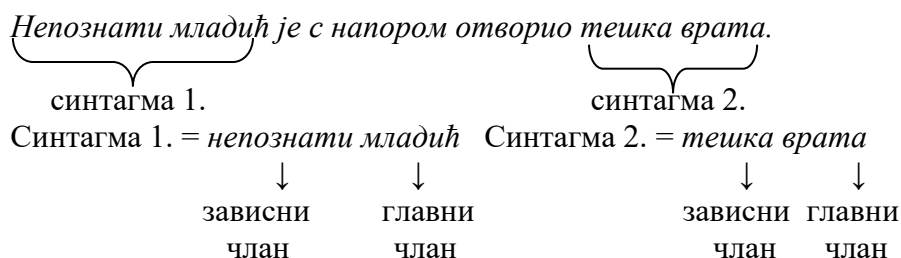
- **именске речи** (именице, именичке заменице и бројеви који се мењају као именице);
- **придевске речи** (придеви, придевске заменице, главни бројеви који разликују род и редни бројеви);

- прилошке речи (непроменљиви прилози и непроменљиви бројеви);
- глаголи.

Помоћне речи употребљавају се уз синтаксичке јединице, истичући и ближе одређујући њихову функцију у реченици. Тој врсти речи припадају: предлози, везници, речце (партикуле), помоћни глаголи.

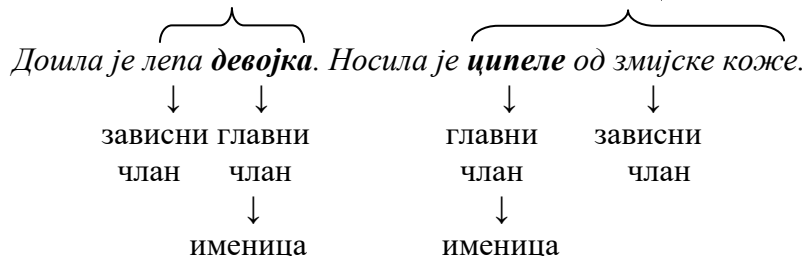
Синтагма

Синтагма је синтаксичка конструкција од две или више пунозначних речи које су међусобно повезане значењем и функцијом у реченици. Синтагма се састоји од два или више конституента (члана): главног и зависног. Главни члан синтагме је управни члан, центар синтагме; то је пунозначна реч која је носилац општег значења. По главном члану (према врсти речи којој припада) синтагме и добијају назив. Зависни члан је пасиван, подређен је управном члану и ближе одређује објашњава, конкретизује главни члан синтагме. У једној синтагми може бити више зависних чланова.

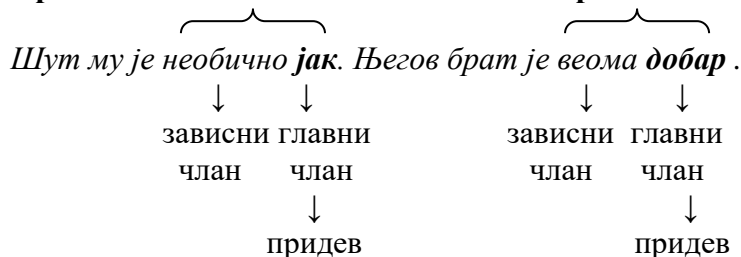

У зависности од тога да ли је главна реч именица, придев, прилог или глагол синтагме се деле на: *именичке*, *придевске*, *прилошке* и *глаголске* синтагме.

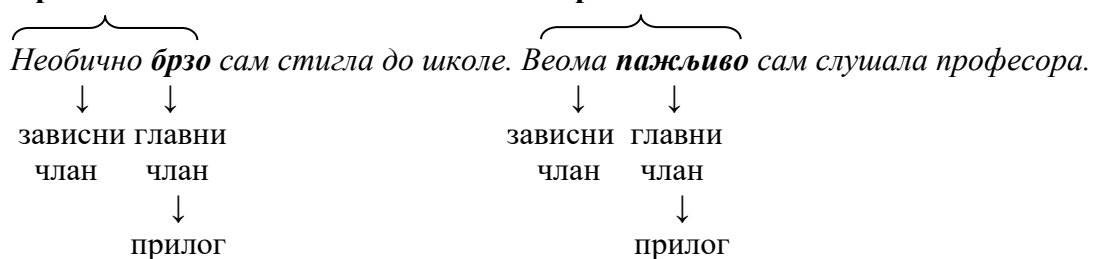
Именичка синтагма → главни члан = **именица**

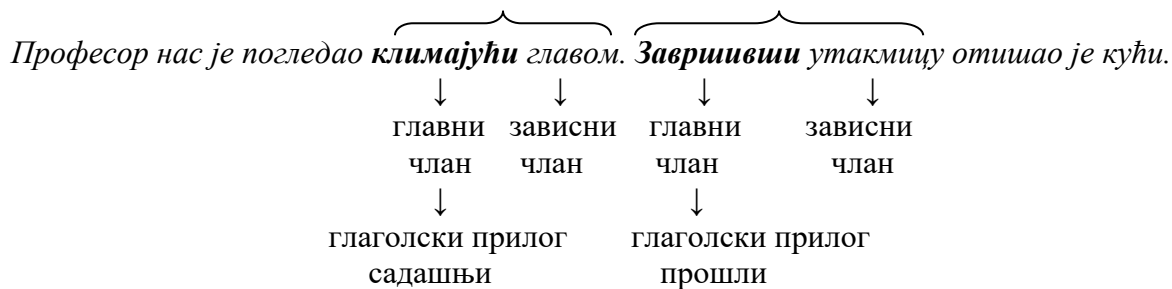
Придевска синтагма → главни члан = **придев**

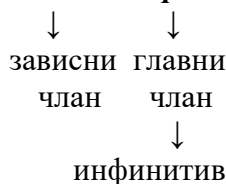
Прилошка синтагма → главни члан = **прилог**

Глаголска синтагма → главни члан = **безлични глаголски облици**
 (инфинитив, глаголски прилог садашњи,
 глаголски прилог прошли)

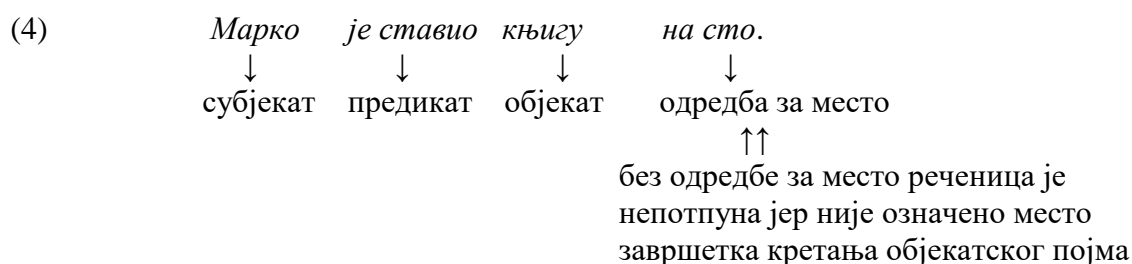
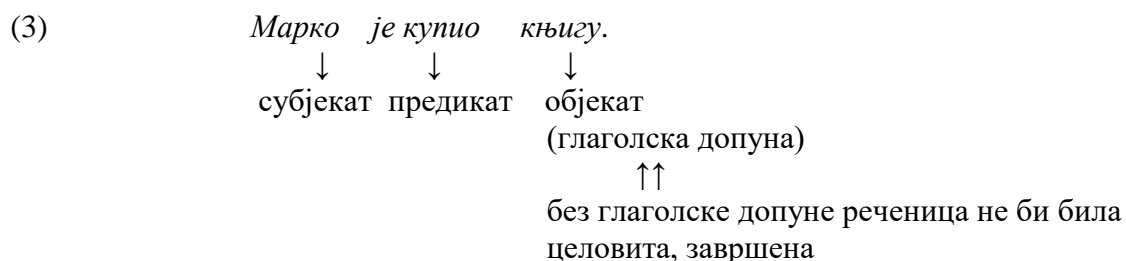
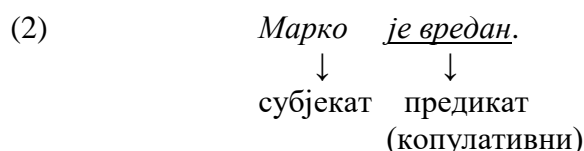
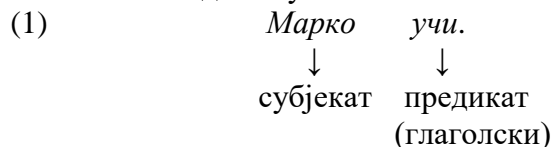
У биоскопу је пожељно тихо говорити.

Основне конструкције предикатске реченице

По питању реченичних модела, за субјекатско-предикатске реченице карактеристични су *субјекат* и *предикат* који представљају њихове *главне реченичне конституенте*. Поред главних реченичних конституената могу се јавити и **зависни реченични конституенти** (чланови): **допуне** (објекти) и **одредбе** (прилошке одредбе).

Реченични модели су:

Реченични чланови

Реченице са логичким субјектом	<p>а) субјекат је у дативу или акузативу, а предикатом се исказује психолошко или физиолошко стање приписано субјекту</p> <p>б) субјектом у генитиву исказује се постојање или непостојање оно што субјекат именује</p>	<p>а) <i>Спава <u>му</u> се.</i> (датив) <i>Болеле су <u>за</u> руке.</i> (акузатив)</p> <p>б) <i>Још има <u>времена</u>.</i> <i>Ако буде <u>среће</u>, биће још <u>сусрета</u>.</i></p>
---------------------------------------	---	--

Субјекат (главни независни реченични члан)	граматички (вршилац радње, носилац особине или стања означеног предикатом)	именице именичке заменице именичке синтагме ↓ у номинативу	<i>Милан студира у Београду.</i> <i>Она је добила прву награду.</i> <i>Моја другарица Маја је најбољи студент.</i>
	логички именује појам о којем се говори	именичка јединица у зависном падежу без предлога (генитив, датив и акузатив)	<i>На тијаци нема <u>воћа</u>.</i> (генитив) <i>Немањи је досадно.</i> (датив) <i>Лазара зној пробија.</i> (акузатив)
		а) субјекат је у дативу или акузативу, а предикатом се исказује психолошко или физиолошко стање приписано субјекту	а) <i>Спава <u>му</u> се.</i> (датив) <i>Болеле су <u>за</u> руке.</i> (акузатив)
		б) субјектом у генитиву исказује се постојање или непостојање оно што субјекат именује	б) <i>Још има <u>времена</u>.</i> <i>Ако буде <u>среће</u>, биће још <u>сусрета</u>.</i>
Предикат (централни реченични члан)	<p>означава радњу, особину или стање субјекта</p> <p>глаголски предикат глагол у личном гл. облику</p> <p>именски предикат <i>помоћни гл. + именска реч</i></p> <p>прилошки предикат <i>помоћни глагол + прилог</i></p>	<p>глаголски предикат</p> <p>а) прост б) сложен</p> <p>именски предикат</p> <p>прилошки предикат</p>	<p>а) <i>Он <u>ће</u> све научити.</i> б) <i>Књигу <u>треба</u> набавити.</i> <i>Он је добар студент.</i> <i>Његова кућа је далеко.</i></p>
Објекат	<p>прави (ближи/директни) глаголска допуна означава предмет/трпиоца радње</p>	<p>у акузативу без предлога</p> <p>у партитивном генитиву</p>	<p><i>Дечак је разбио <u>прозор</u>.</i></p> <p><i>Донео је много <u>воћа</u>.</i> (парт. генитив)</p>
	<p>неправи (даљи/индиректни) допуна непрелазним и повратним глаголима</p>	<p>у свим зависним падежима и у акузативу са предлогом</p>	<p><i>Причали смо о <u>њему</u>.</i> (локатив) <i>Загледао се у <u>принцезу</u>.</i> (акуз. са предлогом) <i>Он управља <u>школом</u>.</i> (инструментал)</p>

Прилошке одредбе	необавезни реченични чланови који пружају додатну информацију о радњи изреченој предикатом (место, време, начин, узрок, меру)	прилошке и именичке речи и синтагме	<i>Срео сам га <u>на улици</u>. Он <u>много</u> учи. Претрнуо је <u>од страха</u>. Он <u>забринуто</u> погледа сина.</i>	
Атрибут	зависни члан именичке синтагме који ближе одређује именицу уз коју стоји	а) конгруентни – стоји испред именице и са њом се слаже у роду, броју и падежу б) неконгруентни (падежни) – стоји иза именице у неком од зависних падежа	а) <i>Дува <u>свеж, јак</u> ветар.</i> б) <i>Ушла је девојка <u>плаве косе</u>.</i>	
Издвојене одредбе	Апозиција	Означава исто што и именица коју одређује, само другим речима казано; увек се одваја запетама	Именичка синтагма у истом падежу као именица коју одређује	<i>Београд, <u>наш главни град</u>, налази се на ушћу две реке.</i>
	Апозитив	Означава какво је нешто или какав је неко; увек се одваја запетама	Придев, придевска синтагма у истом падежу као именица коју одређује	<i><u>Озбиљан и одговоран</u>, Марко је учио све предмете.</i>

Падежни систем са синтаксичком функцијом

Падеж	Значење	Пример	Функција
Номинатив ко? шта?	вршилац радње носилац стања	1. <u>Марко</u> учи. 2. Он је <u>ћак</u> . 3. <u>Наш</u> Марко је добар. 4. Иво Андрић, <u>наш</u> <u>нобеловац</u> , рођен је у Доцу.	1. граматички субјекат 2. именски део предиката 3. атрибут 4. апозиција
Генитив (од) кога? (од) чега?	1. без предлога а) присвојни б) деони в) вршилац радње г) трпилац радње д) описни/ квалитативни ђ) аблативни е) временско 2. са предлогом а) време б) место в) узрок г) начин д) циљ, намера ђ) аблативни } (порекло) }	Ово су књиге <u>мога друга</u> . Јео сам <u>воћа</u> . На пијаци нема <u>воћа</u> . Заситио се <u>посла</u> . Она је девојка <u>плавих очију</u> . Сећам се <u>свог детињства</u> . <u>Прошле недеље</u> сам стигао. Срео сам га <u>уочи празника</u> . Кућа му је <u>усред шуме</u> . Није дошао <u>због болести</u> . Ушао је <u>преко реда</u> . <u>Ради опоравка</u> је у бањи. Изашао је <u>из учионице</u> . Он ми је друг <u>из детињства</u> .	а) атрибут б) прави објекат в) логички субјекат г) неправи објекат д) атрибут ђ) неправи објекат е) одредба времена а) одредба времена б) одредба места в) одредба узрока г) одредба начина д) одредба циља, намере ђ) одредба места / одредба времена
Датив коме? чему?	1. без предлога а) намена б) правац/циљ кретања в) носилац стања г) етички датив (интересовања) 2. са предлозима а) правац – циљ кретања б) допусно	Поклонио сам <u>другу</u> књигу. Пошао је <u>свом деди</u> у село. <u>Марку</u> се спава. Како си <u>ми</u> ? Упутио се <u>ка/према реци</u> . Изашли су <u>упркос забрани</u> .	а) неправи објекат б) одредба правца в) логички субјекат г) неправи објекат а) одредба правца б) одредба допуштања
Акузатив кога? шта?	1. без предлога а) предмет радње б) мера/количина в) временско г) носилац стања 2. са предлозима а) временско б) месно в) начинско г) узрочно д) намена ђ) предмет радње	Купио сам <u>лепу књигу</u> . <u>Читаву недељу</u> су радили. <u>Свако јутро</u> трчим. <u>Марка</u> боли глава. <u>Пред зору</u> су легли. Ушао сам <u>у учионицу</u> . Причала је <u>кроз плач</u> о њој. Кажњен је <u>за недолазак</u> . Имам поклон <u>за тебе</u> . Милица се заљубила <u>у њега</u> .	а) прави објекат б) одредба мере, количине в) одредба времена г) логички субјекат а) одредба времена б) одредба места в) одредба начина г) одредба узрока д) неправи објекат ђ) неправи објекат
Вокатив	дозивање обраћање вршилац радње	<u>Зоране</u> , дај ми књигу. → Вино пије, <u>Краљевићу</u> → <u>Марко</u> .	нема функцију граматички субјекат у епским народним песмама

<p>Инструментал с ким? чиме?</p>	<p>1. без предлога а) средство б) начинско в) временско г) месно д) узрочно ђ) предмет радње 2. са предлозима а) друштво б) начинско в) месно г) временско д) описни/ квалитативни</p>	<p>Допутовао је возом. Говорио је тихим гласом. Недељом дуже спавам. Шетали смо парком. Својом непажњом је пао. Дириговао је хором.</p> <p>Био сам са друговима. Са осмехом је причао о њој. Седео је пред кућом. Са летом почиње распуст. То је девојка са плавим очима.</p>	<p>а) одредба средства б) одредба начина в) одредба времена г) одредба места д) одредба узрока ђ) неправи објекат</p> <p>а) одредба друштва б) одредба начина в) одредба места г) одредба времена д) атрибут</p>
<p>Локатив о коме? о чему? (увек предлог: у, о, на, по, при, према)</p>	<p>1. месно 2. временско 3. начинско 4. предмет радње</p>	<p>Птице су певале у шуми. У мају се распуштамо. Он је то у шали рекао. Причао ми је о себи.</p>	<p>1. одредба места 2. одредба времена 3. одредба начина 4. неправи објекат</p>

Посебни типови предикатских реченица

<p>Безличне реченице</p>	<p>Означавају збивања у природи, немају субјекат, предикат је у неутралном безличном облику: 3. лице једнине средњег рода.</p>	<p>Могу имати: а) глаголски предикат б) прилошки предикат</p>	<p><i>Брзо се разведрило. Свиће. Смркава се. Отоплило је.</i></p> <p><i>Топло је. Било је загушљиво. Напољу је спарно. Хладно је.</i></p>
<p>Обезличене реченице</p>	<p>Користе се за ситуације у којима се вршилац радње подразумева јер је општи, тј. познат (људи, народ и слично).</p>	<p>субјекат је изостављен, глагол је стављен у 3. лицу једнине средњег рода + повратна речца <i>се</i>;</p>	<p><i>Причало се до касно у ноћ. На пут се полази у шест.</i> Могу се трансформисати у личне. <i>Некада се дуго путовало. → Некада су људи дуго путовали.</i></p>
<p>Активне реченице</p>	<p>субјекат врши радњу на објекту</p>	<p>а) <i>Дечак је разбио прозор. Ученици су хвалили Ивана.</i> б) <i>Људи из мога кварта играју кошарку. Деца највише читају ове књиге.</i></p>	
<p>Пасивне реченице</p>	<p>радња се врши на субјекту, субјекат трпи глаголску радњу а) помоћни глагол (јесам/бити) + гл. придев трпни = партиципни пасив б) повратна заменица се + презент = рефлексивни пасив</p>		<p>а) <i>Прозор је разбијен (од стране дечака). Иван је хваљен од (стране) ученика.</i> б) <i>Ове књиге се највише читају. Кошарка се игра у мом кварту.</i></p>
<p>Специјалне реченице</p>	<p>а) реченица са неизреченим предикатом (реченицу чине именице, придеви, прилози, речце) б) реченице са глаголом у инфинитиву</p>		<p>а) <i>Ватра! Ево аутобуса. Лопове један! Не! Ауто! Неваљалац! Ево ти кључ!</i> б) <i>Не галамити! Не бацати отпатке!</i></p>

Врсте и подврсте зависнослужених реченица

Изричне реченице исказују садржину глагола говорења, мишљења, опажања и осећања у главној реченици.

Подврста изричних реченица		везници	синтаксичка функција	примери
а)	декларативне (изричне у ужем смислу)	да, како	прави објекат	Рекао је <u>да ће доћи</u> . Гледао је <u>како пада киша</u> .
б)	зависноупитне (индиректно питање)	да ли, ли, где, шта, кад, како...		Сви су се интересовали <u>где ћу летовати</u> . Питали су га <u>да ли ће доћи</u> .

Односне реченице су зависне реченице које се односе на неку реч у главној реченици и ближе је одређују.

везници	синтаксичка функција	примери
који, чији, какав, ко, шта, колики...	атрибут субјекат прави објекат	Волим крофне <u>које умеси која бака</u> . (бакине крофне) <u>Ко разноси пошту</u> , пуно хода. (поштар) Пажљиво сам слушао <u>шта сте говорили</u> . (ваш говор)

Месне реченице су зависне (предикатске) реченице које казују место вршења радње главне реченице, а у функцији су одредбе за место.

везници	синтаксичка функција	примери
где, куда, одакле...	одредба места	Идемо <u>где је тихо</u> . Стићи ће <u>куд је пошао</u> . Вратили су се <u>одакле су и пошли</u> .

Временске (темпоралне) реченице су зависне предикатске реченице у зависној сложеној реченици које означавају време вршења радње главне реченице.

везници	синтаксичка функција	примери
кад, док, чим, пошто, пре него што, након што, тек што, само што	одредба времена	<u>Пре него што изађеш у град</u> , поспремим своју собу. <u>Чим сване</u> , кренућемо на пут. Доћи ћу до тебе <u>када урадим задатке</u> . Памтићу то <u>док сам жив</u> .

Узрочне реченице су зависне реченице које казују узрок вршења радње главне реченице.

везници	синтаксичка функција	примери
јер, зато што, будући да, пошто, како, стога што и сл.	одредба узрока	Није дошао у школу <u>јер се разболео</u> . Он је отишао кући <u>зато што је добио температуру</u> . <u>Будући да нисам набавио карте</u> , остао сам код куће.

Условне реченице су зависне реченице које означавају услов за реализовање радње главне реченице.

везници	синтаксичка функција	примери
<i>ако, уколико, кад, да, ли</i>	одредба услова	<i>Доћи ћу на утакмицу <u>ако буде лепо време.</u> <u>Уколико све научим,</u> положићу пријемни испит. Отишао бих на зимовање <u>да сам имао пара.</u></i>

Допусне реченице су зависне реченице које допуштају да се изврши радња главне реченице иако се то не очекује.

везници	синтаксичка функција	примери
<i>иако, мада, премда</i>	допусна одредба	<i><u>Мада је падала киша,</u> утакмица је одржана. <u>Премда је сијало сунце,</u> ипак је било хладно. Дошао је <u>иако га нисмо звали.</u></i>

Намерне реченице су зависне реченице којима се исказује циљ вршења радње главне реченице, односно **намера** са којом се реализује ситуација главне реченице.

везници	синтаксичка функција	примери
везник <i>да</i> + потенцијал/презент; везник <i>како</i> + потенцијал; речца <i>ли</i> + радни гл. придев	одредба циља	<i>Пошле су на станицу <u>да дочекају госте.</u> Отишли су у бању <u>не би ли се мало одморили.</u> Остао сам у хотелу <u>како бих завршио писмо.</u></i>

Поредбене реченице су зависне реченице које означавају начин на који се остварује садржај глагола, тј. предикатска ситуација главне реченице. Ове реченице синтаксичко значење начина остварују и обележавају поређењем. То **поређење зависне и главне реченице** може се заснивати на **једнакости** (сличности) или **неједнакости** (разлици) садржаја.

	везници	синтаксичка функција	примери
једнакост	<i>као што, као да, како, колико</i>	поредбена одредба	<i>Трчи <u>као да га ветар носи.</u> Урадили су то <u>како им је речено.</u></i>
неједнакост	<i>него што, него да</i>		<i>Воли га више <u>него да му је брат.</u> Урадио је другачије <u>него што је раније радио.</u></i>

Последичне реченице су зависне реченице којима се **исказује последица вршења радње главне реченице**. Имају две **особине** по којима се разликују од осталих зависних реченица:

- (а) не могу никада доћи испред главне реченице
- (б) у главној реченици мора постојати корелатив – прилог **тако** или **толико**, показна заменица **такав** или **толики**, или неки други израз као **до те мере** – на који се зависна реченица надовезује.

везници	синтаксичка функција	примери
да	последична допуна	<i>Олуја је била <u>толико снажна</u> <u>да је чупала дрвеће</u>. Он ме је <u>до те мере изнервирао</u> <u>да сам одмах отишао</u>.</i>

Напоредне (координативне) конструкције

Предикатске реченице и реченични чланови који имају исту функцију равноправни су и стоје у **напоредним односима**. Синтаксичке јединице (речи, синтагме, независне и зависне реченице) које стоје у напоредним односима чине **напоредне конструкције**. Најважнији напоредни односи у којима могу стајати напоредне конструкције су: **саставни, раставни и супротни**, а као посебни издвајају се **закључни**, који се може сматрати врстом саставног односа и **искључни**, који се може сматрати врстом супротног односа. Напоредни односи имају посебна обележја, која истичу врсту напоредности, а њих чине **везници** (*и, па, те, а, али* итд.), **речце** (*дакле, ипак, значи* итд.), као и **пауза у говору**, односно **запета у писању**.

Врсте напоредног односа међу независним реченицама

Ако се у једној комуникативној реченици јаве две или више независних предикатских реченица (= реченице које могу да стоје самостално), оне стоје у напоредном односу.

У оквиру једне напоредне конструкције најчешће у напоредном односу су реченице **исте врсте** (обавештајне, заповедне, упитне и сл.).

Врсте напоредног односа независних реченица	Обележја	Примери
саставни	<i>и, па, те, ни, нити, запета (,)</i>	<i>Оне су шетале и разгледале излоге. Купио је нове патике па се свима хвалио. Закаснили смо те нисмо успели да уђемо на концерт. Није ни телефонирао ни дошао. Дува ветар, пада киша, право је невреме.</i>
раставни	<i>или</i>	<i>Ићи ћу у биоскоп или ћу остати код куће. Недељом шетамо или идемо у биоскоп.</i>
супротни (увек се одвајају запетом)	<i>а, али, него, но, већ</i>	<i>Ја га <u>зовем</u>, а он <u>не чује</u>. <u>Спремила сам се за излазак</u>, али <u>нисам изашла</u>. <u>Нисам пао на испиту</u>, већ/него <u>сам одустао</u>.</i>
закључни (увек се одвајају запетом)	<i>дакле, сигурно, према томе, значи, можда, вероватно, запета (,)</i>	<i>Звонило је, дакле почео је час. Све знам, положићу испит. Пало је доста кише, сигурно ће година бити родна. Све сам научио, вероватно ћу положити испит.</i>

искључни (увек се одвајају запетом)	<i>само</i> (што), <i>једино</i> (што), <i>тек</i> (што)	<i>Сви су нешто говорили, једино је он ћутао. Цела улица је утонула у тишину, само из једне куће чула се галама. Ништа не једе, тек што попије чашу сока.</i>
--	--	--

Напоредни односи међу конституентским јединицама

напоредни односи међу реченичним члановима	примери	функција
саставни	<i>Ана и Милан студирају историју уметности. Њих две су позвале <u>Марка и Милоша</u>. Видећемо се <u>и у петак и у суботу</u>.</i>	субјекат прави објекат одредба за време
раставни	<i>Ићи ћу у <u>биоскоп или у позориште</u>. Наћи ћемо се <u>после представе или пре вечере</u>.</i>	одредба за место одредба за време
супротни	<i>Дуго су чекали <u>Марка, а не Милоша</u>. Ишли су у <u>позориште, а не у биоскоп</u>.</i>	објекат одредба за место

Синтакса глаголских облика

Сваки глаголски облик има своје значење и функцију у реченици. Лични глаголски облици према значењу деле се на **времена** и **начине**. Глаголска времена имају временско значење – радња се смешта у садашњост, прошлост или будућност. Постоје и глаголски начини који представљају неостварене радње према којима говорник има одређени став и представљају **модална значења**.

Глаголско време означава радњу која се оријентише према тренутку говора (нпр. *Сада **понављамо** синтаксу.*) и такво значење назива се **апсолутно** (индикативно, право) **значење**. Ако се радња оријентише према неком другом тренутку (нпр. *Луче **седим** и **понављам** синтаксу.*) онда се такво значење глаголског времена назива **релативно значење**.

Употреба глаголских времена		
презент	<ul style="list-style-type: none"> • апсолутно значење <li style="padding-left: 20px;">- квалификативно <li style="padding-left: 20px;">- пословички 	<i>Управо говоримо о презенту. Он лепо пева. Сит гладном не верује.</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • релативно значење <li style="padding-left: 20px;">- за прошлост (наративни) <li style="padding-left: 20px;">- за будућност (футурски) 	<i>Пре неки дан идем ја улицом и сретнем мог друга Марка. У јулу полажемо пријемни испит.</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • модална значења (жеља, намера, услов, заповест) 	<i><u>Умирем</u> од глади. Ако <u>успем</u>, славићемо. На утакмици ми <u>побеђујемо</u>. Ти да <u>ћутиш!</u></i>
аорист	<ul style="list-style-type: none"> • апсолутно значење 	<i>Оклизнух се и падох.</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • релативно значење (наративни или приповедачки) <li style="padding-left: 20px;">- гномски (пословички) 	<i>С иролећа се Морава изли и поилави њиве и ливаде. Два лоша убише Милоша.</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • модална значења (став уверености, став намере, став услова) 	<i>Поматајше, настрагасмо. Ви игише двору бијеломе, а ја одох Смедереву трагу!</i>
перфекат	<ul style="list-style-type: none"> • апсолутно значење 	<i>Прошле ноћи је дуго падала киша.</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • релативно значење 	

	<ul style="list-style-type: none"> - приповедачки - футурски - квалификативни 	<p><i>Причао нам је деда како је учествовао у радним акцијама.</i></p> <p><i>За два дана ћу сазнати шта сам добио на писменом.</i></p> <p><i>Пут је поделио њиву на два дела.</i></p>
	<ul style="list-style-type: none"> • модална значења (услов, заповест или захтев) 	<p><i>Да си одмах отишао у своју собу!</i></p> <p><i>Да сте му помогли, завршио би он тај посао.</i></p>
крњи перфекат	<ul style="list-style-type: none"> • апсолутно значење 	<i>Стигла пошта, прегледај је!</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • релативно значење (наративни или приповедачки) - гномски 	<p><i>Био једном један цар и имао три сина...</i></p> <p><i>Дошли дивљи, па отерали питоме.</i></p>
	<ul style="list-style-type: none"> • модална значења (жеља, допуштење, услов) 	<p><i>Живео слављеник! Бежао не бежао, нећеш утећи.</i></p> <p><i>Како радио тако имао.</i></p>
имперфекат	<ul style="list-style-type: none"> • апсолутно значење 	нема, његово основно значење је увек релативно
	<ul style="list-style-type: none"> • релативно значење - приповедачки - квалификативни - гномски 	<p><i>Он сеђаше на балкону и читаше новине.</i></p> <p><i>Пред нама се простираше непрегледна равница.</i></p> <p><i>Спуштавах се ја низ ваше уже, умало се уже не претрже.</i></p>
плусквам-перфекат	<ul style="list-style-type: none"> • апсолутно значење 	нема, његово основно значење је увек релативно
	<ul style="list-style-type: none"> • релативно значење 	<i>Она још није била дошла и ми смо одлучили да је сачекамо.</i>
футур I	<ul style="list-style-type: none"> • апсолутно значење 	<i>Сутра ћете радити писмени задатак.</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • релативно значење - приповедачки - квалификативни - гномски 	<p><i>Пре него што ће завршити предавање, говорник се захвалио слушаоцима на пажњи.</i></p> <p><i>Веома је вредан ученик: он ће увек урадити домаћи задатак, доћи на час и пажљиво слушати предавања.</i></p> <p><i>Изаћи ће дело на видело.</i></p>
	<ul style="list-style-type: none"> • модална значења (жеља, заповест, намера, услов...) 	<i>Однећеш ово писмо на пошту! Иако ће се намучити, победиће сигурно.</i>
Употреба глаголских начина		
код глаголских начина модално значење је основно (апсолутно) значење		
императив	<ul style="list-style-type: none"> • модално значење (заповест, жеља, молба) - гномски 	<p><i>Ошвори њорозор! Будиће нам здрави и весели!</i></p> <p><i>Испеци, па реци! Три пута мери, једном сеци!</i></p>
потенцијал	<ul style="list-style-type: none"> • модално значење (жеља, могућност, услов, намера) 	<i>Желео бих да обиђем читав свет. Рекао бих ти када бих знао. Учимо да бисмо положили пријемни испит.</i>
футур II	<ul style="list-style-type: none"> • модално значење (услов, претпоставка) 	<i>Ако ме буду позвали, почећу са припремама за такмичење.</i>

Нелични глаголски облици

Нелични глаголски облици (инфинитив, глаголски придеви и глаголски прилози) не могу имати временска значења, нити могу да искажу говорников став према радњи (не могу имати модална значења), као што не могу да се слажу са субјектом – помоћу њих се не може образовати предикатска реченица. Нелични глаголски облици су одредбе и допуне: инфинитив и глаголски прилози са својом одредбом и допунама образују глаголску синтагму.

Нелични глаголски облици		
инфинитив	<ul style="list-style-type: none"> допуна глаголима непотпуног значења 	<i>Морам одустати од испита. Ја увек желим чути његово мишљење.</i>
гл. придев трпни	<ul style="list-style-type: none"> служи за грађење облика пасива - пасивни крњи перфекат 	<i>Прозор је разбијен. Будите поздрављени! Укинута ванредно стање. Спречена најезда скакаваца.</i>
гл. придев радни	<ul style="list-style-type: none"> служи за грађење сложених гл. облика (перфекта, плусквамперфекта, потенцијала, футура II) 	<i>Он је данас поподне разговарао са родитељима о својим обавезама. (перфекат) Уколико будеш тренирао, успећеш. (футур II)</i>
гл. прилог прошли	<ul style="list-style-type: none"> никада није предикат, већ има функцију одредбе (време, начин, узрок, услов) 	<i>Отишао је не поздравивши се ни са ким.</i>
гл. прилог садашњи	<ul style="list-style-type: none"> никада није предикат, већ има функцију одредбе (начин, време, узрок, услов) 	<i>Провео је цео дан слушајући музику.</i>

VI. ПРАВОПИС

Писање великог слова

Према правописној норми, великим почетним словом пишу се:

- властита имена,
- прва реч у реченици и прва реч издвојеног дела текста (наслови, натписи, огласи и сл.),
- речи из поштовања или почастии (пригодна употреба).

1. лична имена, презимена, титуле као део имена, устаљени атрибути
<i>Владислав Петковић Дис, Душан Силни, Петар Први Карађорђевић, Проклета Јерина</i>
2. атрибут свети имена светаца, празника, цркви или географско име
<i>Свети Сава, Света Гора, Свети Марко, Свети Стефан, Свети Јован Крститељ</i>
3. имена народа и становника одређених насеља, области и континената
<i>Лужички Срби, Шумадинац, Европљанин, стари Римљани, Словени</i>
4. имена градова, села, држава, покрајина, континената
<i>Нови Сад, Јужна Кореја, Банатско Ново Село, Сједињене Америчке Државе, Атлантук</i>
* устаљена имена заједница и историјских назива држава само прва реч велико слово
<i>Млетачка република, Аустроугарска царевина, Римско царство, Европска унија</i>
5. имена планина, острва, језера, мора, океана и слично
<i>Фрушка гора, Балканско полуострво, Атлантски океан, Света гора (полуострво)</i>
6. васионска тела, сазвежђа и хороскопски знаци
<i>Млечни пут, Кумова слама, Велика кола, Поларна звезда, Северњача, Водолија, Венера</i>
7. имена делова града, тргова, улица
<i>Савски венац, Трг ослобођења, Студенски трг, Булевар краља Александра, Кнез Михаилова улица (Улица кнез Михаила), Дунавска улица, Улица липа</i>
8. називи предузећа, установа, организација, странака, манифестација, спортских такмичења
<i>Матица српска, Српска академија наука и уметности, Олимпијске игре, Радио-телевизија Београд, Црвени крст, Српско народно позориште, Народна банка, Сељачка странка</i>
9. називи празника, историјских догађаја
<i>Нова година, Ускрс, Велики петак, Дан заљубљених, Први светски рат, Солунски фронт</i>
10. имена грађевина, споменика
<i>Пећка патријаршија, Бранков мост, Ајфелова кула, Смедеревска тврђава, Храм Светога Саве</i>
11. наслови књига, чланака, новина, докумената, уметничких дела, награда и слично
<i>Вечерње новости, Нобелова награда, Легија части, Повеља цара Лазара, Закон о раду, Бели анђео (фреска), На Дрини ћуприја (роман), Тоска (опера), Диплома „Вук Караџић”</i>
12. имена из књижевности, филмова и слично
<i>Деда Мраз, Снежко Белић, Пипи Дуга Чарапа, Косовка Девојка, Мајка Југовића</i>
13. придеви на -ов/-ев/-ин изведени од властитих именица
<i>Маријин, Јованов, Милошев, Андрићеви (романи), Ван Гогов (портрет), Звездина (победа)</i>
14. помоћне речи у имену када су на почетка имена
<i>Да Винчи (Леонардо да Винчи), Ван Гог (Винсент ван Гог), Де Гол (Шарл де Гол)</i>
15. прве речи у устаљеним изразима поштовања високим црквеним и државним представницима

<i>Ваша светости, Њена висост, Ваше величанство, Ваша екселенцијо</i>
16. речи из поштовања у пословној и приватној комуникацији (Ви/Ваш)
<i>Молим Вас да ..., Ваша ученица..., Обавештавамо Вас...</i>
17. великим словом започиње се свака нова реченица
<i>Данас крећемо у школу. У јулу полагамо пријемни испит.</i>
18. велико слово пише се иза две тачке и наводника или црте која означава управни говор
<i>Рекла је: „Дођи код мене!” или – Какво ће време бити сутра?</i>

Малим словом пишу се:

1. придеви на -ски (-чки, -шки), -ји, -њи
<i>андрићевски (стил), крушевачки (паркови), нишки (фестивали), божји</i>
2. именице земља, месец и сунце када не означавају небеска тела
<i>У Банату је <u>земља</u> погодна за лубенице. Добићеш опекотине од јаког сунца.</i>
3. називи ратова у множини
<i>балкански ратови, крсташки ратови, српско-бугарски рат</i>
4. називи који означавају припадност раси, вери, идеологији, као и називи културних, духовних и друштвено-политичких покрета
<i>монархиста, белац, православца, надреалиста, протестант, муслиман, реализам, стари век, хришћанство</i>
5. реч иза редног броја
<i>IX симфонија (Девета симфонија), I фудбалска лига (Прва фудбалска лига)</i>

Интерпункцијски знаци

Интерпункцијски знаци користе се за верно преношење говора у писану реч, а у њих спадају: тачка, запета, црта, тачка запета, две тачке, упитник, узвичник, наводници и заграда.

Тачка (.) пише се на крају обавештајне реченице и иза редних бројева написаних арапским цифрама, као и иза писања појединих скраћеница.

Запета (,) пише се:

- при набрајању:** *Разговарали смо о фудбалу, тенису, одбојци и кошарци.*
- уз вокатив:** *Зоране, дођи до мене! Дођи, Зоране, до мене! Дођи до мене, Зоране!*
- уз апозицију и апозитив:** *Иво Андрић, наш нобеловац, живео је у Вишеграду. Причали смо о Андрићевим делима, занимљивим и мудрим.*
- уз делове реченице или реченице које су уметнуте:** *Било је то, чини ми се, око Нове године. Пут смо, нажалост, одложили због стања у земљи.*
- код супротних, закључних и искључних напоредних односа:** *Ја га зovem, а он не чује. Сви смо стигли на време, само је он закаснио, Пало је доста кише, година ће бити родна.*
- у инверзији (зависна + главна реченица):** *Ако будем све научио, положићу пријемни.*

Важна напомена: иза запете у реченици не може стајати енклитика

је рођен у Доцу, селу крај Травника. (неправилно)

Иво Андрић, наш нобеловац,

рођен је у Доцу, селу крај Травника. (правилно)

Црта (–) се користи:

- у спојевима (везама) у којима је други члан подређен првом члану: *Говорили смо о Бранку Радичевићу – песнику.*
- у истицању значења: *Велика матура – испит зрелости,*
- уместо наводника у управном говору,
- код посебног наглашавања речи и израза...

Тачка запета (;) одвајају се реченичне целине у сложеној реченици.

Две тачке (:) користе се код набрајања и пре навођења (цитирања) туђих речи.

Упитник (?) се користи на крају упитних реченица.

Узвичник (!) се пише на крају узвичних, заповедних и жељних реченица.

Наводници („”) се користе код издвајања дословно преузетог (цитираног) текста, за означавање дијалога у тексту, затим код означавања наслова дела, установа публикација („Политика” – часопис, „На Дрини ћуприја”) и код речи са супротним (ироничним) значењем (*Он ти је велики „пријатељ”*).

Од знакова интерпункције треба разликовати **правописне знаке**, који се употребљавају уз поједине речи и не односе се на целу реченицу. Најважнији правописни знаци су: **тачка** – у скраћеницама, после арапских бројева који значе редне бројеве: 20. мај, **три тачке** – користе се уместо изостављеног текста, у набрајању, као знак недоречености), **црта** – у значењу од до и у означавању релација, пише се увек без белина: Радно време 8–15, **апостроф** – уместо изостављеног слова: л' = ли, к'о = као) и **цртица**.

Писање цртице

Цртица (-) је правописни знак истовремено и спојног и раздвојног карактера, а пише се по следећим правилима:

- између делова полусложеница и у ретким случајевима између двоструких презимена: *радио-апарат, ауто-механичар, фото-апарат, Тулуз-Лотрек,*
- између делова полусложеница када су придеви са равноправним односом: *косовско-ресавски* (дијалекат), *енглеско-српски* (речник);
- између делова полусложеница када је комбинација различитих боја: *црно-бели* (дрес), *плаво-жута* (мајица);
- између делова полусложеница када се користе хемијски термини за једињења и спојеви чији је први део једнословни симбол: *угљен-моноксид, сумпор-диоксид, х-зраци, Це-витмин, Де-дур/D-дур;*
- између делова полусложеница када се бројевима означавају приближне вредности или неки поновљени облици или удвојени узвици: *дан-два, годину-две, повуци-потегни, корак-два, тамо-амо, дум-дум;*
- при писању оријенталних титула иза имена које се не мења: *Смаил-ага;*
- при растављању речи на слоге или преношењу речи у нови ред: *ли-ва-да, у-чи-о-ни-ца, рот-ква, трам-вај, људ-ство, школ-ски*
- у сложеним или изведеним речима у којима се први део пише бројем, а други део словима: *150-годишњица, 40-тих година прошлога века, 15-годишњак;*
- између скраћеница и наставка за облик, на пример: *Наша културна сарадња са УНИЦЕФ-ом је редовна и веома добра.*

- **иза граматичких основа речи и префикса или испред наставка за облик, суфикса и инфикса:** *кућ-* (граматичка основа именице *кућа*), *-а* (наставка за облик именице у ном. једн. *жена*), *пре-* (префикс у глаголу *преписати*), *-ић* (суфикс код именице *прстић*), *-ов-* (град-ов-и, где је *-ов-* инфикс); **спојни вокали** *-о/-е-* (*север-о-запад*, *душ-е-брижник*);

Скраћенице

Према постанку и начину скраћивања, скраћенице се могу сврстати у више група: *опште* (домаће) *скраћенице*, *мерне* и *опште међународне скраћенице*, *верзалне скраћенице*, *вербализоване скраћенице*. Опште домаће скраћенице пишу се малим словима, а скраћивање се обележава тачком. По начину скраћивања могу бити: *почетне* и *сажете*. Читају се по правилу као да су исписане пуне речи.

почетне скраћенице	реч сведена само на почетно слово са тачком	р. (разред), л. (лице/лист), г. (година/господин), в. (види/век)...
	две речи сведене само на почетна слова сваке речи	н. е. (нове ере), т. г. (текуће године), в. д. (вршилац дужности)...
	реч сведена на почетну групу сугласника	бр. (број), чл. (члан), мн. (множина), стр. (страна)...
	реч сведена на почетну групу до другог самогласника	ул. (улица), проф. (професор), инж. (инжењер), год. (година)...
	реч сведена на почетну групу до трећег, ретко до четвртог самогласника	необ. (необично), биол. (биологија), геогр. (географија), археол. (археологија)...

Сажете скраћенице своде реч на почетно слово или почетну групу и карактеристична слова (завршно слово, завршни слог и сл.). Пишу се са тачком или без ње.

сажете скраћенице	са првим и последњим словом и пишу се без тачке	др (доктор), мр (магистар), гђа (госпођа), гђица (госпођица)...
	са првим и карактеристичним словом (словима) које се пишу с тачком на крају	тзв. (такозвани), итд. (и тако даље), тј. (то јест), нпр. (на пример)...

Мерне и опште међународне скраћенице

мерне скраћенице	писане великим словима (преузимају се неизмењене)	V (волт), W (ват), J (цул), A (ампер), T (тесла)...
	писане малим словима (изворно или се пресловљавају)	g/г или г. ; kg/кг или кг. ; l/л или л. ; km/км или км.
опште скраћенице	скраћенице латинских израза од којих неке имају одговарајућу српску замену, а писане су малим словима	a. a. – <i>ad acta</i> (међу списе), ect. – <i>et cetera</i> (итд., и др.), o. c. – <i>opus citatum</i> (наведено дело)...
	скраћенице латинских израза од којих неке имају	L. S. – <i>locus sigilli</i> (место печата или М. П.), P. S. –

	одговарајућу српску замену, а писане су великим словима	<i>post scriptum</i> (постскриптум или П. С./ПС)...
--	---	---

Верзалне скраћенице (акроними)

Верзалне скраћенице састављене су од почетних слова вишечланих назива и пишу се великим словима без тачке и међусловних белина. Најчешће се скраћују називи установа, институција, организација, држава и слично.

верзалне скраћенице	непроменљиви акроними	САНУ (Српска академија наука и уметности), ВМА (Војномедицинска академија), САД (Сједињене Америчке Државе), ЛМС (Летопис Матице српске)...
	акроними који добијају падежне наставке, писане малим словом и одвојене цртицом	<i>споразум са ММФ-ом</i> (Међународним монетарним фондом), <i>ради у ПТТ-у, из УНИЦЕФ-а...</i>
	акроними који се изговарају као целе речи, а неки од њих мењају се по падежима	Танјуг (<i>вести из Танјуга</i>), Нолит (<i>роман објављен у Нолиту</i>), Симпо (<i>намештај из Симпа</i>)...
	акроними који се изговарају као целе речи и неке од њих мењају се по падежима и могу се писати двојако	НИН или Нин (<i>читао сам у НИН-у / Нину</i>), БИТЕФ-у или Битефу (<i>био сам на БИТЕФ-у/Битефу</i>)...

Слободно или програмирано скраћивање

у формули именованга лица име (очево име), презиме лично и очево име често се скраћују на почетно слова (очево име редовно), али никада се не скраћује презиме (само понекад у лексиконима и енциклопедијама)	Војислав Ј. Илић/ В. Ј. Илић, И. Андрић, Бранко В. Радичевић/Б. В. Радичевић, напомена: ако постоји надимак који их одређује може се и презиме скраћивати: Ј. Ј. Змај, П. П. Његош, М. П. Алас...
--	---

Литература

1. Грдинић, М. и др. (2019). *Књижевност, језик и језичка култура за први разред гимназија и средњих стручних школа*, Венцловић, Нови Сад
2. Грдинић, М. и др. (2014). *Књижевност и граматика, приручник за други разред гимназија и средњих стручних школа*, Венцловић, Нови Сад
3. Грдинић, М. и др. (2014). *Књижевност и граматика, приручник за трећи разред гимназија и средњих стручних школа*, Венцловић, Нови Сад
4. Грдинић, М. и др. (2015). *Књижевност и граматика, приручник за четврти разред гимназија и средњих стручних школа*, Венцловић, Нови Сад
5. Кликовац, Д., Николић, Љ. (2020). *Српски језик за први разред гимназија и средњих стручних школа*, Едука, Београд
6. Кликовац, Д., Николић, Љ. (2020). *Српски језик за други разред гимназија и средњих стручних школа*, Едука, Београд
7. Кликовац, Д. (2021). *Српски језик за трећи разред гимназија и средњих стручних школа*, Едука, Београд
8. Кликовац, Д. (2021). *Српски језик за четврти разред гимназија и средњих стручних школа*, Едука, Београд
9. Пешикан, М., Јерковић, Ј., Пижурџица, М. (2022). *Правилник српског језика*, Матица српска, Нови Сад
10. Станојчић, Ж., Поповић, Љ. (2018). *Граматика српског језика – уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Завод за уџбенике, Београд